

758

קורות פאדאליא

וקדמוניות היהודים שם.

בשלשה חלקים

פאח

מנחם נחום ליטינסקי.

(חלק א)

אדעססא, תרנ"ה.

בדפוס מ"א בעלינסאן.

ספר

קורות פאדאליא וקדמוניות היהודים שם

או

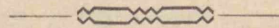
חמר לדברי ימי היהודים ברוסיא

כולל

ענינים רבים הנוגעים לקורות מדינת פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה, ולקורות בני ישראל שם מיום האחוזם בה עד ימינו אלה, חפרו בשלשה חלקים

עפ"י כתבייד עתיקים מדורות שעברו, כתביהעדה והרשות, המפיצים אור על קורות בני ישראל בפאדאליא, ויסדו על אדני החקירות בדברי הימים להפלך ההוא, לתועלת „דברי ימי עמנו“ בארצנו, — ועטרו בהערות והגהות יקרות מאת גדולי חוקרי עמנו בזמננו.

מנחם נחום בר אברהם ז"ל לימינסקי.

אדעססא, תרנ"ה.

בדפוס מ"א בעלינסאן.

„КОЙРОСЬ ПОДОЛІА“,

Къ исторіи евреевъ въ Подоліи и очеркъ извѣстій
о Подольской губ.

или

Матеріаль для составленіе „Исторіи евреевъ въ Россіи“.

Составиль по историческимъ источникамъ въ трехъ частяхъ

М. Н. ЛИТИНСКІИ.

(часть I.)

ОДЕССА, Типографія, М. Бейленсона.

1895.

Дозволено цензурою. — Одесса, 30 Мая 1895 года.

מכתבי תהלה*

(א) מחרב החוקר מאגיסטר ח"י גורלאנד ז"ל.

לכבוד ידידי הרב החוקר בקורות ימי עמנו בארצנו ה' מנ"ל ג"י, שלום וברכה!

אך תמול שבתי הביתה ממסעי לעיר המלוכה, ואמצא על שלחן חדרי כמה וכמה מכתבים וביניהם גם מכתבך השוכנים וצועקים „תשובה, תשובה ו" — והנני להשיבך דבר:

(א) ספרך „קורות פאדאליא וקדמוניות היהודים שם" בא אלי במועדו, שמתי עיני עליו לקראתו בשום לב, שניתו ושלשתו, ומצאתו טוב ומועיל מאד, והנני שולח אותו לך לחזרה עם קצת הערותי.

(ב) מצאתי לחובה להגיש לך את תודתי הכפולה בגלל המנחה הקטנה שהבאת לי היום, כי הידיעות מצד הזקנה החופפת עליהן, יקרות הנה במאד מאד לחוקרינו. והנני בבקשה להעניק לי מותר גנזיך ומכל הענינים הנגועים לגזרות ת"ח, ת"ט ותקכ"ח, ובאשר כי קורות פאדאליא ידועים וגלויים לך, לכן תיטיב להקור ולדרוש בכמה פנקסי הקהלות ובספרי בתי-מועד לכל חי גם בעבורי, וכל דבריך אביאם בקונטרסי בשם אומנם — בתודה רבה.

(ג) בזה תקבל את קונטרסי ואת דרשתי ע"ד הנם: עוד תקבל בזה למנחה גם את תמונתי, והיה עיניך רואות את ידיך וכו' וכו'.

ועתה יהי שמך מבורך, על המוב אשר עשית לדלות פניני קדמוניותינו מים הנשיה, וזכרונות אבותינו לקמת, צברת ואספת בספרך זה, אשר ממנו ישאבו כל כותבי קורות ימי עמנו בארצנו; ומי יתן כי תראה גם שכר בעמלך למען תמהר להוציא לאור כל גנזיך, ועל זה יברוך כל דורשי חכמת ישראל ואזהבי קדמוניות ימי עמנו, ובתוכם ידיך ואוהבך המוקיר פעלך והמחכה לתשובתך בלויית ידיעות חדשות אף ישנות.

חיו"ג.

(Одесса, 27. X.—89).

* ממכתבי תהלה הרבים שבכדוני בני חכמי ארצנו, אציגה רק שנים שלשה בראש כל הוברת, כאשר הסתי על הוצאות הדפוס.

ב) מהרב החכם והחוקר הגדול ה"ר שלמה באבער נ"י.

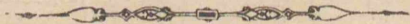
ב"ה יום ד' א' דהנכה תרנ"ג פה לבוב.

לכבוד הרב החוקר הגדול החכם השלם והמופלא בתורה וכו' מוה"ר מנחם נחום לימינסקי נ"י !
קבלתי מכתבו היקר מן י"ט דנא ואבקש סליחה על אשר אחרתי עד
כה מלהשיב על מכתביו הקודמים, לא במרד ולא במעל עשיתי זאת, רק זה
זמן כביר אשר נהייתי ונהליתי ולא ככחי אז כחי עתה, להשיב תו"מ לכל
שואל; ובפרט כי נחוץ היה לי להשלים את מלאכתי אשר החלתי לסדר ההערות
שלי על מדרשי שמואל ומשלי (אשר יצאו בקרוב לאור עולם) והו"ל אמרו: „כי
קאי רבי כהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי דלמא לאו אדעתיה (שבת ג'
ע"ב). וגם היום לא אוכל לבא לפניו בתשובה שלמה כראוי ונכון, ורק להשיב מפני
הכבוד באתי: מה שבקש כבודו ממני להעניק לו את אשר כתבתי בספרי
„אנשי שם“ (כולל רשימה מנאוגי ורכני לבוב וקצת מתולדות חייהם וזכני ה'
לחוציאו לאור) דברים הנוגעים לתולדות משפחות רפאפורט, כהן, כ"צ
וכהנא — הקשה לשאול, כי לזה נדרש להעתיק לו חלק גדול מספרי, וכאשר
אמרתי אין לאל ידי כעת להאריך במכתבי אף כי להעתיק הרבת דפים, לכן
לא אוכל כעת למלאות את שאלתו בזה, ואתו הסליחה! רק על איזה דברים
אעיר לע"ע את כבודו, היינו על תולדות משפחות רפאפורט שכאו לפני
ומאד מצאו חן בעיני, גם על אשר שלח אלי העתקות מאיוזו מצבות לחקור
עליהם מי המה.

ויקבל רצוף פה איזו הערות שכתבתין כמהירות ושלא כסדר ורו"מ יעשה
בתן כמוב בעיניו. גם אעתיק לב' איזו נוסחאות ממצבות אשר בקש ממני.
סגור אני כמעט כל היום בחדר המטות וקשה אלי לקרוא בכתב ידו. ואם יהי'
אלקים עמדו להוציא את ספרו היקר ורב התועלת לאור, ישלח אלי כל באנען
מדי צאתו מכות הרפוס, וכאשר יהי' לי מה להעיר לא אמנע הטוב מבעליו
ואשלח אליו תיכף אם יחייני ה' יתברך.

בזה אסיים, אצא ואומר שלום לו מרחוק אוהבו דו"ש ומכברו נצח

שלמה באבער.

אל הקוראים.

ספרי הגזרות והצרות שעברו על אהב"י בכל תקופה ותקופה בארצות פוזריהם, נפוצו ונפזרו בספרים שונים גדולים וקטנים, ובכ"י שנשארו לפליטה בערים שונות.

הראשונים שנתנו אל לבם לסדר הספרים האלה. יהר זה אחר זה, היו מחברי הספרים: „עמק הבכא“, „שבת יהודה“ ו„צמח דוד“.

השני שהלך בעקבות החכמים מחברי הספרים האלה, היה הרב החכם המפואר ד"ר יום טוב ליפמאן צונץ בספריו המפוארים: „תולדות ישראל וספרותו“ ו„תולדות ספרות הפיוטים“, על צרות של ב"י בעת שישבו בגולה בארצות ואומות שונות.

השלישי, — היה החכם הנעלה ד"ר יאס ט בספרו: „געשיכטע דעם יודענטהומס“.

הרביעי, — הרב החכם ר' אליקים כרמולי, בגלותו לנו כ"י יקרים מתולדות חכמים נשכח וזכרם, בכל דור ודור.

והחמישי הכי נכבד, ה"ה קורא-הדרות בעמנו בזמנינו, החכם הגדול ד"ר גראָטין ז"ל, בספרו המפואר „תולדות ימי ישראל“, אשר כל קורא עברי, הקורא בספרו קורות ימי עמנו והגזרות שעברו עליהם בכל ארצות פוזריהם, ימצא תנהומות לנפשו; יען כי תנהומות נפש היהודי הנודד בגוים למצוא מנוח לכף רגלו זה אלפי שנים, הגה קורותיו בימי קדם, ובראותו כי כל הערצים שנתנו היתם עליו נכחדו מעל הארץ, ועם שרידי חרב, הרג ואבדן עודנו חי, אות הוא כי עוד לא אבדה תקותו ותוחלתו לא נזכבה.

אולם אחרי כל אלה, המעיין בספרו של החכם גראָטין, יראה כי הד"ר הנכבד הזה לא יצא ידי חובתו בנוגע לקורות אחינו בארצנו רוסיא הגדולה והרחבה; אשר מספרם ועלה יותר מחצי ממספר כל היהודים (כן ירכו!) באירופא, ומלבד שלא יטיף אף גם אמרים מועטים על גדולי ישראל וחכמיו בארצנו, עוד נתן יד למלעיגים עלינו להבזות אותנו, באמרו: „ראו זה הביא לנו איש עברי ספר על אודות בני עמו ותולדותיו, ויבו בעיניו לדבר מתולדות בני עמו בארץ

רוסיא, אשר רבים מהם הקדישו כל ימיהם לטובת עם וחברו ספרים הרבה אשר כמו תועלת גדולה לעמנו ולספרותו, ולכפר קורותיהם!

ולפלא כי גם מגזרות ת"ח ות"ט בימי חמ"ל, — בעת שנפשות לאלפים מאחינו הובלו לטבח, טבעו כנהרות או היו לשרפה מאכלת אש צרים ואכזרים — הכתובים בדיוידס-זדמע על לוח הסליחות, הקינות והבקשות המכלכלים פרטי הגזרות ההן, יספר הד"ר הנכבד בספרו הנ"ל (חלק X, 75—65), בקצרה, ובגזרות תקב"ח, נגע החכם הזה אך בקצה עמו. וכפי הנראה, נעלמו מעיני החכם המפואר הזה הדברים הנאמרים בצדק: „כי תולדות ישראל בכל ארצות פוזריהם ככל תקופה ותקופה, נושאות עליהן חותם תכנית אחד". יען כי כל הרדיפות ותלאות אשר בהן נמלאו דברי ימי עמנו בכל ארצות פוזרינו, נאד אחד של דמעות הוא, הנשפך מעיני משפחות רבות מעמנו ונפל לים התלאות, ורק ככל ארץ וארץ פושטים צורה זו ולובשים צורה אחרת.

זאת ועוד, אף גם המעיין בספרותנו העברית בארצנו — העשירה בספרים שונים מחכמות שונות — יראה, כי במקצוע החקירה ע"ד קורות היהודים ברוסיא, לא האירה ההצלחה את פניה אל ספרותנו. ואם כי מעט חוקרים התעוררו וחברו חבורים יקרים במקצוע זה, אשר בין המעטים האלה עומדים לנס: הרב רש"י פין ז"ל בספרו „קריה נאמנה", הרב א"ל פיינשטיין בספרו „עיר תהלה", הרב ש"א פרידענשטיין בספרו „עיר נבורים", החוקר קדמוניות ד"ר אברהם אליהו הרכבי עם החכם בערשאדסקי באספות קדמוניות מדורות קדומים „לחקרי דה"י לבי", והחכם המפואר הר"ש מעון דובנאוו במאמריו „לקורות הכתות בישראל"; וגם ידידי המנוח הרב המאניסטר חיו"ג ז"ל נתן אל לבו בימיו האחרונים לסדר לדפוס, כל הספרים המדברים מהגזרות שעברו על אחב"י בשנות ת"ח ות"ט, בקונטרסיו „לקורות הגזרות על ישראל", ויאצל מרוחו גם עלי הצעיר בין החוקרים והדורשים בקורות בני עמנו, ללקומ (זה שנים הרבה) ידיעות שונות מקורות פלך פאדאליא ומקדמוניות היהודים שם. אולם במה נחשבה טפת המר זו נגד החמר הרב הנחויץ לנו להכנין הגדול והחדש: „דברי הימים לבני כפולין ורוסיא"? ואיך לא תכסה פנינו כלימה לראות, כי בעת אשר בין כל העמים נמצאו חכמי לב ויודעי בינה לעתים אשר יעמימו שאלה בזמנים שחלפו ועברו, ויסדו חברות „דורשי דברי הימים", שכל הפצן לאסוף לאספה אספות קדמוניות ולרשום בספר ע"י סופרי הזכרונות (כראָניסטען) את כל הקורות אותם, עד כי גם בין חכמי עמנו במערב אירופא התעורר זה כיובל שנים הרגש ההיסטורי, ויעמימו חמר כדמוניות אחיהם בארצם, — בעת

הזאת סופרי עמנו בארצנו נתנו כתף סוררת לקדמוניותיהם, ואחינו בני' בכל ל לא יתנו שם ושארית לקורותיהם וזכרונותיהם מדורות החולפים, לדעת מה היו? איכה הגיעו אל מצבם הנוכחי? ואיך היו אבותיהם בתחלת התישבותם בארצנו, ומאין באו לגור הנה?

לזאת התעוררתי אני הצעיר זה שנים רבות, ללקוט ידיעות מספרי עמנו, מדברי חכמי העמים ומספרי חוקרי רוסיא — מקורות פלך פאדאליא וקדמוניות היהודים שם; גם קהלות רבות בקרתי, בתי-הקברים תרתי, ממצבות ישנות דרשתי ומפנקסי הקהל והחברות חקרתי, לדעת ראשית התישבות אחבי, והגורות והתלאות שעברו עליהם בפלך פאדאליא, ואחרי עמל לא מעט צלחה בידי לאסוף כשבלים בשדה את הידיעות והחקירות במקצוע זה, ולחבר ספרי זה (כפרק אחד בדברי ימי עמנו בארצנו בשלש מחלקות:

מחלקה ראשונה, בה יבואו: א) חקירות בדבריהימים לפלך פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה. ב) ידיעות בנוגע לקדמוניות היהודים בפאדאליא מראשית האחום בה עד ימינו אלה. ג) לקורות גורות ת"ח ות"ט. ד) לקורות גורות תמכ"ח. ה) לקורות הכתות בישראל, — אשר שאבתי ממקורים נאמנים: מכ"י עתיקים, מכתבי העדה והרשות, מפנקסאות ישנים, מנוסחאות שעל מצבות ישנות, מהקינות תפלות וסליחות שחברו בזמן ההוא מגדולי הדור שרידי הרב אשר ראו עני בשבט עברתו.

מחלקה שנייה, במחלקה זו יבואו: א) ידיעות מדברי הימים, לדעת התיסדות וקורות כל כרך ועיר קטנה מפלך פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה, ודבריימי היהודים שם במקומותיהם למושבותיהם מיום האחום בה עד היום, ב) מספר בתי-כנסיות ובתי-תפלה לאחבי שהיו ושנבנו מחדש; בתי-הספר ות"ת עם מוריהם, מלמדיהם ותלמידיהם; בתי-החולים עם רופאיהם וחוליהם; בתי-הקברות ומצבותיהם הישנות; החברות השונות, יסודותיהן ומקורי הכנסותיהן; מספר בתי-הרשת למלאכה בכל עיר ועיר, ומצבם ומעמדם הגשמי והרוחני של אחבי שם. ג) קורות נוראות שקרו לאחבי בכל עיר ועיר בימי הגורות.

מחלקה שלישית, בה יבואו: א) כהנת עולם: שלשלת היוחסין של משפחות הכהנים רפאפורט, כהן כ"צ וכהנא שבאו לגור בפאדאליא מארצות אחרות, ועד היום כל עמודי ישרון בפאדאליא עליהם ישענו. ב) אכסניא של תורה; תולדות רבני, גאוני וחכמי ישראל בפאדאליא מדורות

שעברו, ושמות ספריהם שהאירו בתורתם והצטינו בהכמתם לפאר ולכבוד לעמנו. ג) אבני-ציון: נוסחאות מצבות ישנות שנהדרו והוקמו על ציוני קברות, ומערות אנשי שם שמנוחתם כבוד בהצדידותם של אהב"י בפאדאליא, מאירי נתיב לתולדות עמנו. ד) אנשי שם: תולדות רבני גאונים, חכמי וסופרי ישראל בפאדאליא החיים אתנו כיום, ושמות ספריהם שחברו בעניני תורה וחכמה. ה) אספת חכמים: קונטרס כולל מכתבים, הערות והארות מאת גדולי חכמי והוקרי זמננו לקורות בני ישראל בפאדאליא.

יודע אני כי העמסתי על שכמי עבודה רבה וכבדה מאד, וככל זאת אם רק אחי ובני עמי בכלל, ואוהבי דברי ימי עמנו כפרט יתמכו בידי הרפות, אז ברצות ה' דרכי אכצע את אשר החלתי ואגמור בעזרת השם את כל מלאכתי: ולא... אשים יד לפה ואדום, כי נמל גם עלי להנחיל עמלי ועבודתי (זה שנים הרבה בדרישה והקורה ועיון בספרים שונים) כי רבו לדורות יולדו, ובקהל הספרים הרבים בכתובים, היקרים מאד לקורות בנין בית יהודה וישראל, המתגוללים בקרן זויות ועד היום עין החוקרים לא שזפתם, יחד גם יתר חלקי ספרי זה.

ומי יתן והיה גם עם לבב חכמי עמנו בארצנו, לעשות אגודה אחת (כמו האגודות "מקיצי נרדמים", "חברת דורשי חכמת עבר" בפאריז המעמיקים חקר בקדמוניותנו), לחשוף את מסתרי תולדותנו, ולכונן את הבנין הגדול והחדש הזה, בנין "דברי הימים לבני ישראל בפולין ורוסיא", אשר לדאבון לבנו עוד מקומו יפקד בספרותנו, ולאסוף סוד חכמים יודעי בינה לעתים, לצרף ולזקק את כל החמר הרב, ולהוציא דבר אמת בספרי קורא הדורות להמש מאות רבו אהב"י יושבי ארצות הסלאווים.

ואם יאמרו איפה יקחו חמר לעריכת הבנין הגדול הזה? — הנני הצעיר באלפיהם להראותם, את המקורים אשר מהם יוכלו לשאוב כל יסודי תולדותנו, כי כמעט בכל קהלה וקהלה — וכפרט בין הישנות — תמצאנה הקדמוניות האלה בלן או רבן או אחת מהן:

א) כתבי בית-עקד-הספרים, אשר בהם נמצאו תעודות (ראקומענטיים) רבות, כמו: כתבי הירות, רשימות וקיומים מהמלכים והנסיכים, וכל הנשאר מריצת המכתבים בין הקהלות והפקידים.

ב) ספרי הקהלות, כמו: פנקסי הקהל, פנקסי העדה, פנקסי הועדים ופנקסי המדינה, אשר יכולו בקרבם פרטי כל הקורות את הקהלה והעדה אשר נכתבו שם.

ג) פנקסי החברות, כמו: חברת קדישא, חברה לוויה, בקור חולים ועוד חברות צדקות כאלה, אשר יגלו לנו דברי ימי הקהלות, גדוליהן ונכבדיהן ומצבן הרוחני והחומרי.

ד) סדורים ומחזורים, קונטרסי תפלות וספרי ההפטורות, ספרי הזכרונות, שו"ת, סליחות ופיוטים אשר נקבעו לדורות להיותם נזכרים ע"י מעשי נסים, או קורות נוראות אשר אירעו בתקלה והנמצאים בבתי הכנסיות הישנות.

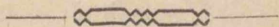
ה) כתבי-יד שונים, מכתבים ואגרות הנוגעים לקורות אבותינו בארצנו, אשר טמונים הם משנים קדמוניות בארגזי אנשים פרטים עם יתר החפצים הישנים שבאו להם בירושת מאבותיהם המיוחסים או העשירים, ועד היום לא שזפתם עין חוקר, לדעת ערכם.

ו) להעתיק נוסחאות מצבות ישנות מהצרימות ישנים, אשר גדל מאד ערכן לידיעת ההיסטוריא, ואם האבנים נשקעו בקרקע או נחרבו באורך הזמן, יסיעו לזה רשימות וספרי הנקברים הנמצאים בכמה קהלות, אשר שם המת ויום מיתתו נכתבים שם.

ועתה חכמינו חוקרינו ומלומדינו! התעוררו והוציאו מאפלה לאורה את קורות אחיכם בארצנו כימים הקדמונים. כי למה יאמרו שונאינו בראותם את מהמדינו כאבני גיר מנופצות, כי יחסר לנו רגש „ידיעת ההיסטוריא“? וגם אנכי אתנהלה לאמי להגל עמי, ואת אשר אמצא מזכרונות דורות קדומים, אם מעט אם הרבה אותו אשמור להוציא מאפלה לאור. —

מ. נ. ל.

מאהליב-פאראלסק, בחדש אדר התרנ"ה.

קורות פאדאליא וקדמוניות היהודים שם

חמר לדברי ימי היהודים ברוסיא

כולל

ענינים רבים הנוגעים לקורות פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה, ולקורות בני ישראל שם מיום האחום בה עד ימינו אלה.

מחלקה ראשונה, חברת א'.

(א) הקורות בדברי הימים לפלך פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה.

(ב) ידיעות בנוגע לקדמוניות היהודים שם מראשית האחום בה עד ימינו אלה.

(ג) לקורות גזרות ת"ח ות"ט } ניסחאות מצבות ישנות, קינות ותפלות
(ד) לקורות גזרות תקב"ח. } וסליחות, מאירי נתיב לקורות הגזרות ההן.

(ה) לקורות הכתות בישראל } כ"י עתיקים, מכתבי-העדה והרשות,
ומפנקסאות-ישנים, מאירי נתיב לקורות
הכתות בין כ"י בפאדאליא.

נקבצו ונאספו יחד, עם הערות והנהגות מגדולי חוקרי עמנו בזמננו.

על ידי

מנחם נחום ברי אברהם ז"ל לישינסקי.

תורה כללית.

רחש לך, בראש ספרי, לשלם אלק תודות, לכל אלה שהיו לי לעזר ותמכו בימיני בעבודת ספרי זה, כלם ישאו ברכה מאת ה'!

וביחוד אמרתי להרים פה ברכה ותודה להחברה הנכבדה מפיוצי ההשכלה שבפטרסבורג ובאדעססא; לחכמי וחוקרי זמננו ובראשם הפרופעסאר הישר באדם, פאר חכמי דורנו האדון דניאל חוואלזאן נ"י; החכם הכולל מוהר"ר אברהם אליהו נ"י ד"ר הרכבי בפטרסבורג; הרב החכם החוקר מוהר"ר שלמה באבער נ"י בלבוב. ואחרון חביב ה"ה, החכם החוקר בקדמוניות ישרון מוהר"ר שמעון דובנאווי נ"י באדעססא, — שהרבו להטיב עמדי, ותמכו אותי בהערותיהם המחוכמות. מקורות לך אברך אותם, כי ברוכים יהיו עד עולם. אבי"ר!

מצבה ספרותית.

פה גם מקום אתי להציב מצבה ספרותית, לידודי הרב המנוח, החכם השלם והחוקר הגדול בקורות ישרון וספרותו, מוהר"ר חיים יונה בר' יצחק אלי' ז"ל מאגיסטר גורלאנד ז"ל ששחל"ח בש"ק כ"ג אדר שנת תר"נ בעיר אדעססא. — החכם הנעלה הזה לא מנע בכל עת טוב ממני כאשר היה לאל ידו, גם לא חס על עמלו וטרחו, לברר וללבן האותיות הנמחקות או המלות אשר אחת לאחת נדבקו, מרוב הימים, בכ"י ובנוסחאות המצבות הישנות, ולהראות לי איה המה הספרים וכתבי הערים (שמאדטראכיווען) הנחוצים לי להגל המלאכה אשר לפני, ותמך אותי בכל פעם במכתביו ובהערותיו היקרות, אשר קוראי ספרי ימצאון בין הפרקים, בהשמטת איזה דברים הבלתי נוגעים לעבודתי. — הנה! רבים הם המתאבלים על מות האדם הגדול הזה (כי ת"ה שמת הכל הם קרוביו) ובתוכם גם אנכי אוהבו כחיים והמוקירו כמותו, כי כמותו אברהם ספרותנו העתיקה אברהם גדולה!

אלקי הנחמות יחונן עפרו, וישלם נחומים לכל המתאבלים עליו.

תנצב"ה.

מחלקה ראשונה.

א.

חקירות בדברי הימים לפלך פאדאליא מראשית ימי הוסרה עד עתה.

§ 1. זמן התחלת הישוב בפאדאליא, קדום הוא מאד. סופרי העמים, ובראשם – אבי כל כותבי דברי הימים – הערְאָדָאָמ, יהלימו: כי עוד בימי קדם – כחמש מאות שנה לפני ספירת הנוצרים – גרו פה עמים שונים; הַאֲלֵאזְנִים* או הַנְּעוֹרִים** היו התושבים הראשונים, ואחריהם – שנות מספר לסה"נ – באו הנה הַגְּמִים וְהַדְּקִים*** עם פראי אדם שלחמו עם הרומים*, עד כי בשנת 140 אסה"נ (תת"ק לאלף הרביעי), בעת שלכד הקיסר „אדריאנוס“ את ארצות אשכנז ורומאניה**, נפלה לו לנחלה גם פאדאליא.

§ 2. כחמש מאות שנה מהעת הזאת, משלו בפאדאליא עמים פראים שונים, עד כי בתחלת המאה VI למה"נ גרשו אותם ראשי שבטי הסְלַאוּוּים וישבו תחתם, ככתוב בספר דברי הימים להמדינה הזאת:

„בתחלת המאה הששית למה"נ, גרו בפאדאליא סלֵאוּוּים רבים, ויבנו פה ערים לשבת***; בראשונה ישבו על יד נהר „דונאי“ ועד מורד

Справочная книжка Под. губ. за 1887 г. ; ה"כ דברי הספר הרוסיא ; * עיין „צמח דוד“ (ויארשא תרל"א) בחלק שני צד 25 שכתב: „בשנת תת"ק לאלף הרביעי, הוא (אדריאנוס) גם דודו טריאנוס הביאו כל מדינת אשכנז ושאר מלכות תחת ממשלתם.“

„Геродотъ полагаетъ, что здѣсь еще за пять вѣковъ до Р. Х. жили Алазоны или Невры, а не задолго до христиан. эры здѣсь явились Готы и Даки, извѣстные своєю упорною борьбою съ Римлянами. Изъ слѣдовъ Римскаго владычества въ предѣлахъ губерніи сохранились остатки Троянова вала, проходящаго по уѣздамъ Ушицкому, Каменецкому и Проскуровскому, въ немъ были находимы римскія монеты времени Трояна, Адриана и Антонинова.“ וכו' וכו' ועיין בספר „יוחסין“ (זיטאמיר תרכ"א) צד 391 שכתב: „וימלך תחתיו טראגוננוס ויצר על דאסיא הנקרא בעת בלאחיא (רומאניה), ויבנה גשר על הנובא נקראת מונא (דונאי) וכו'.

*** עד היום נקרא ערים ונהרות רבות בפאדאליא בשמם הסלאווי הראשון, כמו הערים „נסטרוואר“ (טולטשין), „טעווראו“, והנהרות: מוראשקי, בוואשקי וכו' וכו'. „מנ"ל.

„נהר „דניעס זר“, ומשם נפוצו על כל פני המדינה מנהר „בונג“ עד נהר „דניע פר“. הסלאוויים האלה משלו על פאדאליא עד המאה השביעית, ואז „הכניעו אותם „האברהמים“ (Авраами), והביאו אותם תחת שבט ממשלתם „עד תחלת המאה התשיעית. ובשנת 907 פרק אותם מעול האברהמים, הנסיך „אָלעג, אשר כל פעולתו היתה לְסַפֵּחַ כל הסלאוויים לממלכה אחת, ויכניע „את כל הגוים אשר יָרְטוּ הדרך לנגדו, ויהי פֶּלֶךְ פאדאליא תחת ממשלת „הנסיכים הקיובים עד שנת 1054. ואחרי מות הנסיך יאַרְאָס לאָוּוּ הראשון, „נכבשה פאדאליא מהמנגאָליים, ותעזו ידם על יושביה, עד כי בסוף המאה „השלש עשרה, בעת שאהבת-ממשלה השיאה לראש נסיכי ליטא אלגערד „להרחיב את גבולות ארצו כאביו געדימין, הכה את הפולין, ותושע לו אז „גם ימינו להרחיק את המנגאָלים מפאדאליא ויגרשם עד מעבר לנהר דנאי, „ויספח את המדינה לליטא. ואחרי מות הנסיך „וויטאוט בשנת 1430, באה „המדינה (לכד מחוז בראצלאב) תחת ממשלת פולין, ומחוז בראצלאב נשאר „תחת ממשלת נסיכי ליטא“.

§ 3. כתקופת המאה הי"ד ובתחלת המאה הי"ז התחברו נסיכות רוסיא המערבית עם ליטא, ע"י התחתנות הנסיכים וגם ע"י המלחמות שהיו בימים ההם, ותסוב ממשלת הנסיכות האלה אל נסיכי ליטא אשר החלו מן העת התיא להקרא בשם „נסיכי ליטא-רוסיא“. שני העמים האלה התחברו יחדו, בתור איש עם אחיו הרומה לו וכן חורין עם בן חורין, ולכן היו בני חורין ובעלי רצון הפשי, והערים בחרו להם לשופטי הגלילות אנשים כחפצם בכחירה הפשית על פי זכויותיהם וחקותיהם שיצאו מלפני הנסיך הגדול בליטא-רוסיא „וולאדיס-לאוו“ בשנת 1345.

§ 4. מצב הענינים האלה התקיים רק עד הקפח ממלכת ליטא-רוסיא אל פולין שיצאה לפעלה (לשמחת הפולאנים ששמו לנגד עיניהם מטרה מדינית, יען כי בהיותם אז עם קטן הבינו כי לא יוכלו להתקיים בתור עם לבדד ישכון נגד ממלכה אדירה כממלכת ליטא-רוסיא בימים ההם, ולששון לב כנסית הדת הקאתולית ששמה לנגד עיניה מטרה דתית, יען כי ע"י התחברות ממלכת ליטא-רוסיא — אשר עוד הרבה מיושבי ליטא היו בעת ההיא עובדי אלילים — עם פולין, מוז כהני הרומית לספח אל הגלם ולהכניס תחת צל כנפי ממשלתם גם את המדינה הרחבה הזאת) ע"י היות המלכה הפולנית יאדוויגא לאשת להנסיך הגדול הליטאי יאגללא, אשר בעת הנתן כתר מלכות פולין על ראשו בשנת 1386 קבל את הדת הקאתולית; ומן העת ההיא והלאה לא היה

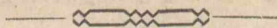
עוד לליטא-רוסיה המערבית מלך פראוואסלאווי. — חבל ארץ רוסיא אשר משל בו יאגעל לא בתור נסיך גדול לליטא-רוסיה ואשר התחבר אה"כ עם פולין ע"י קחת הנסיך לאשה את המלכה יאדוויגא, הוא כעת הפלכים: „ווילנא, וואלין, גראדנא, וויטעבסק, קאוונא, מינסק, מאהליב, טשערניגוב, קיוב ופאדאליא". ותהי אושר פולין עד תקופת ממשלת סטעפאן באטארי (86—1575).

§ 5. אחרי שנספחה פולין אל החבל הגדול של רוסיא, גמרה הכנסיה הקאתולית, למען אשר יתבוללו שני העמים האלה — הרוסים והפולאנים — התבוללות גמורה, להכניס את הפראוואסלאוים יושבי רוסיא-המערבית בכרית הדת הקאתולית, ובראותם כי כל עמלם להעביר את העם הזה על דתו ולהכניסו בכרית דתם עלה בתהו, קראו את היעזואיטים לעמוד לעזרתם, ואחרי אשר הוכיחו היעזואיטים לעיני מלכי פולין לדעת, כי מדינות מערב-רוסיא לא תהיינה למדינת פולנית כטרם תהיה הדת הרומית-הקאתולית שלטת בהן, תקנו בארצם ה„אוניא" בשנת 1596, להביא כאונם כל בני הדתות אחרות אשר בארץ פולין תחת כנפי הדת הקאתולית. ואז החלו רדיפות הדתות בפולין, אשר לרגלי רדיפת הליפלאנדים הפרוטיסטאנטים פרצה מלחמת הפולאנים עם השוועדים, ועפ"י ספר ברית השלום אשר נחתם בשנת 1660 באליווא, נקרע מעל פולין גם מדינות רוסיא הקטנה, לרגלי קנאת הדת ורדיפות הקאזאקים באמוריות המה, ותתחברנה לרוסיא. — מחצי המאה הי"ז מימי מלוך מיכל דושינאוויעצקי (75—1668) ויאן השלישי סאביעסקי (96—1675) גדל כל כך לחץ הרוסים, עד כי התעוררו פרעות ומהפכות נוראות בארץ פולין, ותוצאותיהם היתה, כי נקרע מעל פולין חבל פאדאליא, אשר ע"פ ספר הברית והשלום הכרותה בשנת 1672 היה לנחלה לתוגרמה עד שנת 1699, ואז נספח עוד הפעם לפולין, ויושבי פלך פאדאליא, שנפל פעם אחר פעם תחת חסות ממשלה אחרת מלאומים שונים, סבלו צרות רבות, נדרפו על צואר והיו נחשבים כצאן טבחה. זבזותר מעונים היו תחת שבט הממשלה הקאתולית-היעזואיטית הפולאנית ושלטון-אכזרי של המושלים בה אשר לא נשמע כמוה בקורות התבל — עד הלוקת פולין שהיתה בשנת 1793, כאשר יסופר הלאה.

§ 6. עוד מתחלת המאה השבע עשרה כבר היתה ממלכת פולין בשפל המדרגה, כפשע שְׁרִיף וכהנייה היעזואיטים אשר מלאו אותה חמס ושוד גבאשמת אפרתיה ואציליה אשר התפרצו תמיד באספותיהם עת בחרו מלך עליהם; כי אז התחרו איש את רעהו, ויקנאו איש באחיו, כל אחד בגאותו

הזוה דעה אחרת, עד כי היתה הרב איש ברעהו, ודם נשפך כמים. — את השערוריות ההן אשר הפריעו גם את מנוחת רוסיא, ראתה יעקאטערינא הקסרית, ותאמר לשום קץ למושבת פולין שִׁכְנָתָהּ, ועל כן, כאשר קרבו ימי אוונוסט השלישי למות, התאמצה בכל עוז, להושיב אהריו על כסא פולין את סטאניסלאוו אוונוסט פאניאטאווסקי, אשר ידעה אותו לגבר משכיל ולאיש שלומה, להיותו מלפנים ציר ממלכת בריטאניא בפטרסבורג, והפצה הצליה בידה, כי אחרי מהומות ומבוכות גדולות שהיו כפעם בפעם, הוקם פאניאטאווסקי על כסא ממלכת פולין, ויִקְרָא בשם אוונוסט הרביעי (1764). המלך הזה האחרון לממלכת פולין היה בעל נפש יקרה, אוהב ההשכלה ושוחריה, ובכל זאת עם כל השכלתו לא עצר כח להשקיט את מבוכות ממלכתו אשר היתה כבר פרועה לשמצה, ובימיו רבו עוד יותר השערוריות בארצו, והמהומות והמבוכות עלו למעלה ראש, עד כי נבאשה ממלכתו בעיני כל ממלכות הארץ — שִׁכְנָתָהּ האדירים אשר למשו כבר עיניהם עליה, ראו כי אין טוב גם לה, כי אם להביאה תחת כנפיהם. — וכן בא הקץ לממלכת פולין, כי בשנת 1794 היתה חלוקת ארץ פולין בפעם האחרונה בין מלכי אירופא (אחרי אשר נקרעה כבר מידיהם שתי פעמים) ופלך פאדאליא נספחה כלה אל הממשלה שהיא מנוע מחצבתה ואחותה ברוח ודת, היא רוסיא הגדולה, העם היושב בהפלך הזה בכל ל יצא מעבדות לחרות, ויחל להתפתח בחייו הרוחניים, חיים של מדות ומוסר, חיים מדינים תחת עול מלכי רוסיא הפראוואסלאוויית, ואחב"י בפרט מאז נתלונן בצל מלכי רוססיא, מלכי הסד, נברך את שם ה' כי שם קץ לממלכת פולין השוכבה, ועמה יחד את ממשלת היעזואטים.

§ 7. אלה המה מקצת מקורות פאדאליא, ויתר דברי ימי הפלך, אספר הלאה בין פרקי הספר הזה: עתה אתחיל לחקור בקדמוניות תולדות היהודים שם בארובה, באשר יהודי אנכי בכל לבבי ובכל נפשי, וכל ישעי וחפצי לדעת את שלום אחי במקומותיהם למושבותיהם, כי טובתם אני דורש כל הימים; ולהקורא אשר עוררתי בו צמאון לדעת עתה את כל דברי ימי פאדאליא בפעם אחת, מבלי חכות על יתר חלקי ספרי, עצתי לקרוא את הספר *Очеркъ извѣстій о Подольской землѣ до 1434 г.* להחוקר הרוססי, „מאלמשענאווסקי“, ויורה את נפשו השוקקה כמוני.

ב.

ידיעות בנוגע לקדמוניות היהודים בפאדאליא מראשית האתום בה עד ימינו אלה.

§ 8. אין פלך בכל פלכי ארצנו הגדולה, אשר בו היו קורות עמנו אהוזות וסבוכות בדבריימיו כפלך פאדאליא; שונות הן הדעות שנתפשו בעולם הספרות על דבר ראשית כזא בני עמנו הנה; ואם כי זמן התחלת ישוב בני ישראל פה, קדום הוא כמעט כהפלך, ככל זאת אין מי מסופרי דברי ימי ארצנו שיגיד לנו ברור ונכון, מתי החלו בני עמנו להאחו בארץ הלזו, ומאין באו ראשונה לגור הנה.

§ 9. חכמי העמים יקדימו, וחכמי עמנו מאהרים, זמן כואם הנה; אלה יהלימו כי מארצות המערב באו ראשונה לפולין ורוסיא, ומשם נפוצו מרביתם בפאדאליא, ואלה יוכיחו כי מספרד באו, אחרי הקיאה אותם הארץ, ויתישבו במדינות רוסיא* אשר כללו אז גם קצת ממדינות פולין, ומשם באו לפאדאליא ויתישבו שם במקומות שונים; יש אשר יהלימו כי מארצות הכוזרים והקרים באו, אהרים יאמרו, כי הם מנורשי קיעב (שכאו לשם מקרים) אשר גרשם הנסיך וולאדימיר מאנאמאך בערך שנת 1120 ויתישבו בפולין וליטא ומשם באו גם לפאדאליא; אלה יאמרו, שכימי מסעהצלב באו פלטים רבים מאהינו בני ישראל הנרדפים כבעת מען ואונגריא, והתיישבו בארץ פולין הקרובה והשוקטה אז ומשם התפשמו עד לפלך פאדאליא; ואלה יוסיפו לאמר, כי לא רק מפולין וליטא באו היהודים לפאדאליא, כי אם מכל הארצות הקרובות והרחוקות באו להאחו בה.

§ 10. אם כי מספרי שו"ת רבני פולין הקודמים נראה, כי היהודים נתישבו בפאדאליא במאה הקודמת לגזרות ת"ח ות"ט, אמנם הלא: א) כל קורא דברי ימי הפלך יבין וישכיל כי מושב בני פאדאליא קדום הוא; לא אדבר עוד מהבלי ההשערות וההגדות המשערים, כי התישבות בני פאדאליא היתה עוד בימי הקיסר „אדריאנוס“, שעזרו אותו במלחמתו עם הגמים והדקים הנ"ל בפאדאליא, וילהמו שם אחרי הריסות „כיתר“; או כי בעת עלית עמי אויא הפראים באירופא, הנודעת בשם: „תנועת העמים (פאלקער-וואנדרונג) באו הנה? — ב) חצרי המות הישנים כהפלך עם המצבות הישנות אשר מצאתי בתוכם כמעט ככל עיר ועיר, עד אשר לא יכלתי עוד לקרוא את הרשום עליהן.

* כונת הרבנים החכמים האלה „לרוסיא-האדומה“. יש, רובנאו.

זממן אשר כבר ירדו במצולות כמו אבן — עדות נאמנה הן כי עוד מזמן רב לפני המאה השלש עשרה היתה הפלך מקום מושב ליהודים רבים. ולהסיר הפליאה מדוע אין מאתנו יודע אף מאחד רועה אבן ישראל באחת מערי הפלך במאה ה'א' וה'ב' ? עלינו להאמין באחת משתי אלה: או כי סבות ומכשולים עמדו אז לאבותינו בפאדאליא, אשר לא נתנו להם יכולת להשאיר לנו זכרון מהם, או כי השאירו לנו זכרונות מעטים כפי אשר היה לאל ידם, ושטף הזמן גרפם. באיך שיהיה עכ"פ נעלה מעל כל ספק כי מושב ב"י בפאדאליא עתיק יומין הוא. ולמען הראות כי אהב"י באו הגה במוקדם מוזמן הקודם לגזרות ת"ח ות"ט, אלכה גם אנכי, הצעיר בין ההוקרים והדורשים בקורות בני עמנו בארצנו, ללקט שבלים בשדה החקירה לדברי ימי הפלך, ולאסוף משם ידיעות שונות מאירי נתיב על קדמוניות היהודים שם.

§ 11. החכם נעסטור (Несторъ) יספר לנו בדברים האלה: „על יד נהר בונג ישבו בתחלת המאה הששית למה"נ, שבטי הסלאווים הבוושאנים עם הדולעבים, ועל נהר דניעסטור ישבו הטיווערצים והוליטשים. הסלאווים האלה יסדו פה ממשלה, וימשלו עליה עד תחלת המאה השביעית; ואז הכניעו אותם האברטים והביאו אותם תחת שבט ממשלתם עד תחלת המאה התשיעית. הסלאווים היו רק רועי צאן ומקנה, והעמים אשר שכנו אז בארץ מושבם סחרו אותם, וכיניהם נמצא אז עם שעבדו אדמתם". — הלא נראה בעליל כי כבר נאחזו בפאדאליא בני"א, יען כנודע היתה עבודת אדמת עוד מוורה להסלאווים בשנות המאה התשיעית; גם לא נוכל לאמר, כי היהודים באו אז לפאדאליא רק לסחור את הארץ ולא לשבת שם, יען וכי ידאג איש אורה הבא ללון בעבור אדמת מלונו?

§ 12. בדברי-הימים לארץ פולין מצאנו הדברים האלה הנוגעים להתישבות אחב"י שם: „בשנת 893 באו שלוחי יהודי אשכנז: ר' יחזקיה ספרדי, ר' עקיבא עסטראמאדורא, ר' עמנואל אשקלוני המתנדס, ר' לוי בכרי המליץ ור' נתנאל ברצלוני, אל העיר גנעזין עיר מושב דוכס פולין לעסעק (הוא הדוכס השני לבני משפחת פיאסטי), לבקש ממנו מנוס ומפלט לאחיהם היהודים בארצו. מאשר לרגלי מלחמת האמונה שפרצה אז באשכנז ראו רעה רבה. אחרי התיעץ הדוכס עם כמריו בהיכל אליליו, הטם אליהם חסדו, ויען לר' לוי בכרי שהיה ראש המדברים בלשון רומי, כי יתן להם רשויון לבא למדינת פולין ולשבת שם בכל אשר יישר בעיניהם, באופן כי התחייבו א"ע להביא את

„הגשם בעתו בתפלתם.“ * בשנה השנית, היא שנת 894 עלו יהודים רבים מאשכנז לפולין, ובשנת 895 נתן להם הדוכס לעם עק שמרי-זכויות „(פריווילעגיען) אשר על פיהן היה להם המשפט:

א) לשבת בכל ארץ ממלכת הדוכס בכל מקום אשר יישר בעיניהם.

ב) לעבוד את אלהיהם כמשפט דתם באין מכלים.

ג) לשפוט את עדתם על פי דיני ישראל.

ד) לעשות בכל מלאכת ומשלה יד.

ה) לעמוד תחת משמעת המלך לכד ולא תחת שרי וחורי הארץ.

ו) על הממשלה להיות מונן בעדם ולחסות עליהם מכל צר ואויב.“ (**)

§ 13. סופרים רבים מחכמי העמים, בעת שיוזכרו את מושב היהודים בקיעב בימי סוויאטאס לאונו שהנהיג נסיכתו משנת 72—964, ודבר וולא-דימיר עם היהודים על אדות האמונה, ואת אוצר הספרים ישן נושן בקיעב, ששם נמצאו ספרים רבים כתובים בשפת עברית, יחליטו: כי אבותינו הראשונים מרביתם מארצות הקדם, בכל ופרם, באו מתחלה למדינת קרים והלאה עד קיעב, ואהרי הגירוש שנתגרשו משם, נתפשטו עד ליטא ופולין ומשם לפאדאליא; ואולם בגורות תתנו' כאשר באו המון רב מאחב"י מאשכנז, הביאו אתם את שפת ארצם שפת אשכנז ומנהגי ישראל משם, ולאט לאט התבללו היהודים הראשונים, בני ארץ הקדם, עם היהודים בני אשכנז, וקבלו מהם את לשון אשכנז ומנהגיהם, רק איזו משפחות מן היהודים שגרשו לפנים מקיעב למדינת קרים, הן המה נשארו בתכונתם, בלשונם ומנהגיהם הראשונים, והם הנודעים בשם יהודי-קרים, קרימטשאקים, המדברים עד היום בלשון תרתר ורוסיא, ושפת אשכנז מוזרה למו, ועד היום חותם אויה טבוע על כל מנהגיהם, מלבושיהם ומעשיהם, וגם על מצנם הרוחני. — עתה נביא גם דעת חכמי עמנו, לחקור מדבריהם מתי ומאין באו אבותינו הנה לחסות בצל מלכי רוסיא: § 14. ר' יוסף הכהן בספרו „עמק הבכא“ כותב: „ויהי בשנת חמשים „וארבע מאות וד"א (690) ותהי המלחמה חזקה בין הישמעאלים והפרסים בעת

* עיין בהערה לצד 189 מהספר „דברי הוימים למלכי רוסיא“ (ווילנא תרל"ג) להחכם ה"ר יוסף אליעזר עפשטיין שכתב: „הגיד לי הרב החכם הכולל מוה' מרדכי פלונגיאן, כי בספר „יד אבי שלום“ (פ' אמור) מביא בשם ס' צדור המור (פ' בתקותי) כי בני' שבאו לגור בפולין, התחייבו א"ע להביא את הגשם בעתו בתפלתם, ובלעדי זאת מאנו הכמרים לקבלם בארצם.“ (** לראבון לבנו נאבד גוף ספר הזכרון מהדברים האלה בימי מלחמת פולין עם קיסר אשכנז אחר מכות פראנקען בשנת 1049, ומי יתן שהקהלות אשר להן פנקסי העדה שבהם ימצאו לפעמים דברים כאלה, יעשו העתקות מספרי זכרונותיהם, ויגנוזו אותם במקומות בטוחים, למען הציל את דברי-הוימים, אם תצא ח"ו אש בקרבם, כאשר קרה לכמה קהלות, ויודע לרוד אחרון כל קירות אבותיהם בימים הקדמונים, מ. נ. ל.

היהיא, וינגפו הפרסים לפניהם ויפלו תחת רגלם, ויגוסו היהודים מארץ פריץ
 „(פרס?) כמפני הרב, ויתהלכו מגוי אל גוי ומממלכה אל עם-אחר ויבאו ארצה
 „רוסיא“. עכ"ל (בל ישכחו הקוראים כי ארץ רוסיא היתה כוללת אז גם קצת
 ממדינת פולין). — לדעת החכמים כרמולי ולעוו ינזאתן, נאחזו היהודים
 במדינות הסלאווים עת זמן מציאות מלכות הכוזרים, ורק ממאה האחת עשרה
 והלאה נהרו אליהם יהודי אשכנז, החכמים יאָס ט וגראָטִיץ ז"ל, מאחרים
 זמן בוא היהודים לארץ הסלאווים, עד סוף מאה האחת עשרה בפולין, ועד
 מאה השתים עשרה ברוסיא. והחכם ר' שמואל יוסף פיין ז"ל, ולהבדיל
 בין היים למתים, החכם הכולל הד"ר ר' אברהם אליהו הרכבי נ"י מראים
 לנו בהקירותיהם ויוכיחו בהוכחות נאמנות, כי היהודים גרו פה עוד בזמן
 מוקדם מזמן הזה, ויתעמלו להראות אף גם כאילו שפה דברו אז. גם חכמים
 רבים יעידו ויגידו כי בארמון הוואטיקאן ברומי, ימצאו ספרים וכתבים מיהודי
 רוסיא ופולין משנת 1094, וכן המטבעות פולאניות-עבריות הנמצאות בשלעזיען
 מקצה מאה העשירית זמתחלת המאה האחת עשרה, מראים לדעת בראיה
 שאין עליה תשובה, כי היהודים התישבו פה בתחלת המאה העשירית.

§ 15. מכל הדברים האלה נראה, כי עכ"פ או בסוף המאה העשירית,
 או בתחלת המאה האחת עשרה, היו אחכ"י בפאדאליא לא כאורחים הבאים
 ללון, כי אם כאזרחים ותושבים; ולקיים את הדברים האלה למען יקבלו ברצון
 לפני חכמינו, מלומדינו וחוקרי קדמוניות עמנו בארצנו, הנני להביא בזה נוסח
 מצבה ישנה אחת מבית-הקברות הישן לעיר „טעזוראב“ (מחוז וויניצא) שמצאתיה
 בין המון המצבות הישנות שהיו למעי מפלה ותהיינה לברות לשני העת המכלה
 כל, הנוגע לראשית התישבות אחכ"י בפאדאליא. — ההעתקה ותקונה הצגתי
 זה לעומת זה, ובכל מקום ששם אות מחוקק, הצגתי נקודה במקומו לסימן:

העתקה בתקון:

העתקה אות באות (כפי הנראה כעת לעינים):

שָׁבֵר עַל שִׁבְר נִקְרָא גְדוּל צִעְרֵנוּ,
 בְּמִצְבֵּה זֹאת הוֹקְמָה עַל „הַלְלוּי“ מוֹרְנוּ,
 אֲנִשְׂאֲרֵנוּ כְּצֵאן כְּלֵא רוּעֵת (בְּרוּב) אֲבִלְנוּ,
 אֲפִפּוֹנוּ עֲבֵרָה ב' אֲדָר נִגְזָלָה תִּשְׁרַתְנוּ,
 לְבְרִיאַת עוֹלָם חֲשֵׁשׁ אֵלֶף נִפְלָה עֲמַרְתְּנוּ.
 תִּנְצַב'ה אֲמֵן אֲמֵן אֲמֵן. סֵלָה סֵלָה סֵלָה. *

עֵבֵר עַל עֵבֵר וְקָרָא וְדַל צִעְרֵנוּ.
 מֵעֵבֵד זֹאת הִקְמָה עַל הַלְלוּי מֵרֵנּוּ.
 נִשְׂאֲרֵנָּה כְּעֵיין כְּלֵא רֵעָה אֲדַלְנוּ
 אֲפִפּוֹנֵי עֲבֵרָה כְּאֲדָר נִגְזָלָה תִּמּוּלָּל.
 לְבְרִיאַת עוֹלָם חֲשֵׁשׁ אֵלֶף נִפְלָה עֲמַרְתְּנוּ
 תִּנְצַב'ה אֲא'א'ס'ס'ס'.

* מתקוני נראה, כי שם המת היה שמואל הלוי, בראשי השורות רשום „שמואל“ ובאמצע שורה ב' „הלוי“, ויום הפטירה היה בחדש אדר (או ב' אדר) שנת חמשת אלפים

§ 16.) כמעט כל מושלי פולין וליטא (אשר נסיכות ארצם היתה סרה פעם למשמעת פולין ופעם למשמעת ליטא, ופעם למשמעת שניהם, כי מלכים רבים שישבו על כסא פולין משלו גם בליטא וכן להפך) שמשלו על פאדאליא, היטיבו עם אחב"י יושבי הפלך הזה שחכו בצלם (אחת היא לנו אם בעד כסף מלא ששלמו להם בעבור חסדיהם, או משוב לבכסם וצדקותיהם), יותר מכל מושלי אירופא בימים ההם. ומאשר כי אדוני הארץ, שאפי כבוד מדומה ורודפי קרבות כל הימים, בוז למסחור, — לזאת שמו את היהודים להוכרים באחוזותיהם; וההוכרים האלה קבצו על יד הון רב, ויעשו חיל עד כי לפעמים היו אדונים לאדוניהם שָׁלוֹן מהם כסף לעת צרכם. ומצב היהודים בפאדאליא כל כך הוטב, עד כי גם בשנות הרעה, בעת מלחמת השלשים שנה (48—1618), עזבו יהודים רבים את ארצות אשכנז ויבאו לשבת בפאדאליא * ולשבוע מטובה, יען כי מצב ב"י שם היה אז יותר טוב מכל מושבות בני פולין וליטא, שהיו אז מקומות מרכיצי תורה וחכמה. גם היהודים החדשים האלה, עשו עשר ונברו בתורה ובחכמה על כל אחיהם יושבי פאדאליא מכבר, ומפה התפשטו על כל ארץ פולין וליטא.

§ 17.) בין נסיכי פולין וליטא אשר משלו בפאדאליא, מהוללים שמות המלכים האלה שהיטיבו עם אחב"י יושבי פאדאליא:

א) בא לעס לאוו הישר נסיך פולין נתן בשנת 1264 זכיות ב„קאליש“ ליהודי ארצו. הוא השווה את מעמד יושבי פאדאליא עם מעמד שאר ארצות מלכותו, ויתן ליהודים רשות לקנות בתים וקרקעות; והפרוויולעגיום הזאת היתה להוק ולמשפט במצבם האזרחי תחת כל ממשלת פולין.

ב) המלך הישר קאזמיר הגדול מלך פולין ** קים את זכיות יהודי

לברית עולם, שהוא 1240 לסה"נ. וכפי הנראה היה המת רב ומורה, ולכן קראו מיתתו „שבד“ ואמרו עליו „נפלה עמרתנו“.

גם מלבד המצבה הישנה הזאת, צלחה בירי לעשות מכמה אותיות מהוקות שעל מצבות ישנות הנמצאות בחצרי-המזות ליהודי פאדאליא, העתקות נאמנות, ואשר מפלטי המצבות לפ"ג או לפ"ק למניננו או למנינם, נראה, כי במאה השתים עשרה כבר גרו יהודים בפאדאליא, והקראו ימצאן במקומן בין חלקי ספרי זה.

* פה מקום אתי להזכיר, כי בין היהודים החדשים האלה, היו כמה משפחות רמות, שהצטינו בזמן ההוא בתורה ובחכמה, והיו לפאר ולכבוד לעמנו עד היום הזה. ובין המצוינות שבהן תתחשבה משפחת הכהנים הנודעים לשם: „רפאפורט, כהן, כ"צ וכהנא“, אשר הוטר מנועם -- דורות הולידו, היום עד היום בערי פאדאליא; וסדר יחוסם ימצאו הקוראים הנכבדים בקונטרס „מִתְּחַלְתֵּי עוֹלָם“ שיבא בספרי זה א"ה. מ. ג. ל.

** עיין בצמח דוד (ח"ב צד 87) שכתב: „קומירוס מלך פולין לקח לו לפלגש גערה יהודית ושמה „אסתר“, בתולה יפת תאר אשר אין דוגמתה בכל הארץ, ותהי לו לאשה ימים רבים,

ארצו שהיו להם מבאלעסלאוו, ובשנת 1343 הוסיף עליהן גופך משלו, ויתן להם הוקים טובים נוספות על זכויותיהם מקדם.

ג) המלך סטעפאן באטארי (שהיה אז גם נסיך פאדאליא) נתן גם הוא הוקים טובים ליהודי פאדאליא, ויתן רשות לכל יהודי ארצו לגור באשר יחפצו ולעסוק במשא ומתן ובכל המלאכות באין מפריע; גם נתן צו בשנת 1576 לכל יוסיפו הקנאים להתגולל על יהודים ולהאשימם כי ירצחו ילדים נוצרים, יען כי שוא העלילה הנתעבה הזאת ושקר נספדה.

ד) זיגיסמונד אונונוס, אשר בימיו (1569) נספחה נסיכות ליטא אל ממלכת פולין, קים את זכויות היהודים בתוספות ונרעון.

ה) וולאדיסלאוו הרביעי, שנפטר בראשית נזרות ת"ח ות"ט, היה טוב ליהודים ושש לעשות אתם צדק, ושמו היה כפיהם לתהלה ולכרכה, עד אשר כנהו בשם „מלך כשר וראוי למנותו בין הצדיקים“.

ו) גם יאן סאביעסקי אהב כל כך את היהודים, עד כי בשנת 1675 נתן את כל הכנסותיו כחכירה ליהודים.

§ 18. אם כי מימי ממשלת יאן סאביעסקי (96—1675) ירדה ממלכת פולין הלך וירוד פלאים, שלטון המלך הית רפה, על כסא המלכות עלו אנשים שלא היו ראויים למלך ובוגדים בעמם, גדולי העם ואציליו כל כך השחיתו מדותיהם, עד כי גם כתר המלכות מכרו בכסף וינתן על ראש האיש אשר הרבה במחורו, ומפלת ממלכת פולין היתה בעת ההיא נראית ומורגשת בחוש לכל איש נבון דעת וגלוי עינים, — בכל זאת ישבו אחב"י בפאדאליא בשלוחה והיו שבעי-לחם, וקטרידיהם פרץ בארץ וראו ברכה במלאכתם. מצבם החומרי והרוחני הלך וחוק בכל יום ויום, כי כמעט רק המה אחזו אז בכל ענפי המסחר והמלאכה, ורבים מהם היו קרובים למלכות והנהיגו את עדתם ע"פ דתם — באין מפריע.

§ 19. גם אם אור התורה ננה על היהדות בפאדאליא כמו בליטא, כי מיום שנצמדה ליטא אל פולין לדורות עולם (ביום הועד בלובלין בשנת 1569) ועל שתי הממלכות משל מושל אחד עד דור אחרון, ועד מרידות רוסיא הקטנה במלכות פולין ותבוא לחסות בצל רוסיא הגדולה, — רבים מאחב"י בפאדאליא

ויושב המלך ליהודים טובות רבות, והיא השתדלה מן המלך ליהודים כתבי-חסד וחרות, עכ"ל. והנה לנו אחת היא, אם ע"פ מרת הרחמים מהמלך לאסתר, או ע"פ מרת הרין והכסף ששלמו אחב"י, בעד הגמול שגמל להם המלך הזה, עסקו במשא ומתן באין מפריע בארצו.

שקרו על למודי התורה והחכמה ויציבו שם ללמודיהם בספרים שונים המלאים בינה ודעת קדש וחול יחד; רבנים חכמים וגאונים מפורסמים ישבו בפאדאליא על כסא התוראה, אשר לשם ושארית זכו יותר מכלם רבני ערי נעמירוב, טולטשין, באר ומעזיבז: הרבנים שישבו על כסא ההוראה בערי נעמירוב וטולטשין נודעים בקורות בני פאדאליא בימי גזרות ת"ח ות"ט, והתפלה, אל מלא רחמים" על מותם, נאמרת עד היום בשכרון לב בכל בתי תפלות ישראל בפאדאליא בצום ב' סיון, לזכר נשמתם; ורבני באר ומעזיבז נודעים בקנאתם קנאת ה' לרדוף באף את התועים אחרי ש"צ ופראנק שההלכו להתרבות בפאדאליא, ובהתפשטות החסידות בכל ערי אוקריינא. כן שמו רבים מעינם בלמודי הקבלה וחכמות היצוגיות, וקנו להם שם תפארת עד היום הזה.

§ 20. ימי השלוח האלה נפסקו למן העת אשר נקראו היעזואיטים ארצה פולין, לחנך שם את בני מרום עם הארץ וְלִאֶצֹּל מרוחם עליהם, עד שנשפח פלך פאדאליא לרוסיא עד היום הזה. ומשנת 1848 עד 1798 לספח"ג (אחרי התחלקה ממלכת פולין בין מלכי פרייסען, אַסטרײך ורוסיא, ופולין חדלה להיות עוד ממלכה בארץ), חדלה הארץ הזאת להיות רבתי בהפש ובדרור לישראל, ויָדַל כבודם מאד, כי בקשו תחפלות להחליש ולהכשיל כח היהודים ואונם אשר רכשו למו על ידי כשרונם במסחר, ואחבי יושבי פאדאליא היו מורדפים מעמי הארץ, אשר בכל פעם ששמעו את דרשות היעזואיטים התקוממו עליהם בחרב נוקמת, להכות אם על בנים ולהוריד רבבות בדם שאולה. וכן ירד מצב האזרחי של בני פאדאליא עשר מעלות אחרנית ומספרם נתמעט מיום ליום. וביהוד היתה תבוסתם שם ע"י קשר הקאזאקים בשנות ת"ח ות"ט, שאז כמעט כל שדמות פאדאליא הִדְשְׁנוּ מִדָּם חללי אחינו בני. — ולמען בוא לחקר השנאה לישראל בארץ פולין, לעלילות העם וקנאתם כמשא ומתן של היהודים, מצאתי לחובה לספר, מאין יצאו גזרות ת"ח ות"ט, הכתובות בדם רבבות אלפי ישראל על לוח דברי הימים לפלך פאדאליא, ושנאת הקאזאקים והאכרים לישראל, כפי שמצאתי בספרי חכמים רבים המדברים מהגזרות האלו, עם הרכה נוספות וחדשות שמצאתי בדברי החכמים שקדמוני בענין הגזרה הזאת.

§ 21. ברוסיא הקטנה אשר לממשלת פולין נחשבה אז, ישבו מעולם עם פראי אדם הקאזאקים, ואם כי היו סרים למשמעת מלכי פולין, בכל זאת היתה חירותם בידם. אולם בימי ממשלת המלך וולאדיסלאו על פולין, נברו היעזואיטים בנכליהם על כל בלתי בני דתם, והסיתו את וולאדיסלאו להביא

את הקאזאקים במסורת דת הקאטולים ביד הזוקה, וגם לשלול מהם את משפטי החופש והדרור שהיו להם מקדם, יען משנת 1595 עד שנת 1638 לספרה"נ, קמו הקאזאקים פעמים אחדות וישימו עליהם את פקידיהם, נאליוואייקא, מאראם, פאווליוק, גוניה ואסטראניצא, אשר יצאו כפריצי היות משרי לטרף, לחבל ולהשהות את מציקיהם, וללחום בעד משפטי הדרור שהיו להם מלפנים; וכאשר בשנת 1638 לקחו מן הקאזאקים כל תרותם, והפולין העמיסו עליהם מסים עצומים וחדשים לבקרים, עד כי גם כלי התפלה שלהם ועבודת הקדש נתנו בחכירה בידי היהודים, על כן הרה אף הקאזאקים בוולאדיסלאוו מלכם, ויתפרצו מפניו וישימו עליהם את כן אחד הקאזאקים ושמו „באנדאן המעלניצקי“ (שהיה בעצת הקושרים והמורדים „מאראם, פאווליוק ואסטראניצא“ הנ"ל, וכימינו תמך כם ללחום בעד משפטי הקאזאקים) לקצין ולשר צבא (העממאון) עליהם.

§ 22. בלב המעלניצקי נוססה בעת ההיא רוח הנקמה להפולאנים, יען נחלת שדה ובית היתה לו ושמה „סוכאמאוו“ בגליל „טשיגריין“. ותיטב הנחלה בעיני שכנו הקרוב אליו, הפולאני „טשאפלינסקי“ אשר פקיד טשיגריין קאניעצפאלסקי נשען על ידו, והאיש טשאפלינסקי קשה ורע מעללים. וידבר טשאפלינסקי אל המיעלניצקי לאמר: „תנה לי את נחלתך ואת בכסף כי אויתיה“. ויען המיעלניצקי ויאמר: „הלילה לי מותי את נחלת אבותי לך“. — ויתאנף בו טשאפלינסקי עד להשהות, ויקח את המון משרתיו ויתנפל על הנחלה ועל הבית, וישרוף את הגורן ואת הגדיש כאש, את אשת המיעלניצקי כבש לו לאשה, ואת אחד מבניו הכה בשוטים ובעקרבים עד אשר נפל למשכב וימת מהרה, והמיעלניצקי התמלט בעור שניו מכף צוררו, ויושט מכתב־בקשה ותלונה אל פקיד טשיגריין ויצעק המס על שוסה ביתו ובוזו נחלתו; אך הפקיד השיב פניו ריקם, ככל אשר הסכימו אז לעשות הפקידים והשופטים בבוא לפניהם ריב פולאני עם קאזאק. ויסע המיעלניצקי לווארשא להתלונן באזני המלך והסענאט על צרת נפשו ועל כל הלחץ אשר ילחצו האפרתים את בני עמו; אך גם משם יצא וידו על ראשו *.

§ 23. אז קם והתעורר המיעלניצקי וימהר ללכת לוואפאראזשיע" להרתיה שם את דמי הקאזאקים כלכם עם מדברותיו על אודות הלחץ והבויון

(* סופרים רבים יספרו, כי וולאדיסלאוו מלך פולין אז, מדעתו כי הסענאט לא ישמע לדבריו, נער כפיו מן הענין הרע הזה, ויען ויאמר להמיעלניצקי: „הן יש ויש בידי הקאזאקים הרבות שונות אשר בהן יוכלו לקחת נקם בעושיהם כח“.

של כבוד האמונה הפראוואסלאווית. ומשם נסע קרימה ויכרות ברית עם ה"האן" נגד פולין, ויתן לו ההאן ארבעת אלפים איש, וחמיעלניצקי נתן לו את בנו לערבון, ובשובו אח"כ מואפאראושיע התחיל לשפוך זעמו על הפולאנים וירה חיצי נקמתו גם ביהודים, יען כי איש יהודי אחד (זכריה זאכיליענסקי) סָבַב את העשק והחמס אשר עשה לו משאפלינסקי הנ"ל. וגם אחד היהודים הביא את דבתו רעה אל ממשלת פולין ויגל את סודו כי בא בברית עם הקדרים (*). ובכן גם בהפולאנים גם ביהודים, לא בא חמיעלניצקי לנקום רק נקמת עמו ודתו — כי אם גם נקמת נפשו ונחלתו.

§ 24) ויהי כעבור חמיעלניצקי בגדודי הקאזאקים להעיר המתם על הפולין עם עברתם, הכה בשוט לשונו גם את היהודים; ודבריו המעטים שאמר: „קאזאקים! ראו נא, הפולאנים מכרו אותנו לעבדים בידי היהודים הארורים!“ — היו דים להפיה את אש שנאתם לישראל מני אז ותיקד עד להשחית. ואחרי הפותם את צבאות פולין ואת שני שרי הצבא פּאָטאַצקי וקאַלינינאָווסקי לקחו בשבי, הקיף המרד את כל „אוקריינא“; ואכרי פאדאליא גם הם פרקו עול, נתקו מוסרות, התפרצו מפני אדוניהם הפולאנים ושלחו ידיהם לעשות נקמות בהם וביהודים שנואי נפשם, באף ובחמה ובקצף גדול, באכזריות ונקם העמיקו שחתו, ויעשו מעשים רעים ונוראים, אשר כל השומע תַּעֲלִיגָה שתי אזניו. ההריבו ערים רבות, השמידו יהודים לאלפים ולא שמו שארית ופליטה רק לאלה אשר באו למראות עינים בברית הפראוואסלאווים לבעבור תהי נפשם לשלל (**).

(*) כפי המסופר בס' „יון מצולה“: „כי תבערת השנאה והנקמה נגד היהודים התלקחה בלב חמיל, מטעם אשר איש יהודי אחד ושמו זכריה סאבילנסקי (שהיה שוכר עיר משהירין מן „השר קאניצפאלסקי, כדרך כל היהודים שבמדינת רוסיא שהיו שרים ומושלים בכל המקומות „ברוסיא, אשר מזה נמשכה הגזרה הרעה שנתקנאו בהשיבות היהודים) הביא דבתו עליו לפני „הממשלה ויגל סודו כי בא בקשר עם התתרים וכו', ויהי היום היו יושבים קאזאקין חמיל ואוהביו „במשתה היין אצל היהודי מושל העיר הנ"ל והיו משתכרין, נכנס יין יצא סוד, וספר חמיל לפני „אוהביו: „עשותי נקמת לשר על שלכת מקנה שלי... והיהודי ישב בשלחן אחר וחושב „השבוניתו ושמע הדבר וגלה מזה להשר, וישם השר לחמיל בבית האסורים בכבלי ברזל כדי „להמית אותו. וכו' וכו' [יון מצולה דף ג'].

מ. נ. ל.

(**) אמר היו ג' ז"ל; אם גם למאות ולאלפים קדשו אחב"י את השם ויבחרו כמות זבענוים קשים מלכוש ברתנו ובתורתנו הקדושה, כמו שאירע בערים רבות ובפרט כנעמערוב ובטולמישין וכדומה, ככל זאת הננו מוצאים כי כמה וכמה מאות יהודים המירו דתם, כפי עדות הספרים „יון מצולה, וצוק העתים“, וז"ל: „ונהרגו אחורי הנהר גיפיר (גינעפר) כמה וכמה „אלפים נפשות מיהודים וכמה מאות שהוכרתו לה מיר דת ״ם“. [יון מצולה ד']. „רבות נשים „בדת כפרו ויתחתנו ליונים אשר בחרו, ויהודים רבים ברית הפרו, ויהודים אנוסים עוד נזהרו, „רק נפשם לא מסרו, הם לבדם בחיים נשאר״ [צוק העתים אות ר'].

או אשר היו שבויי חרב בידי הקדריים, המה חיל התתרים עזריהם במלחמה, שהביאו את שבוייהם הרבים ארצם „קרימה“, ושם פדו אותם יהודי טורקיי (*). השוכנים בקוסטנטנינאפאל ובסאלוניקי וביתר הערים ממלכת הסולטאן — כי לא הרבו במחורם (**).

§ 25. לאסון היהודים גוע בעת ההיא (בשנת ת"ח) וולאדיסלאו מלך פולין אשר המיעלניצקי נשא פניו מעט; היהודים בכו ויתאבלו על מותו, מִדְעָתָם כי עתה תקום עליהם פְעָמִים צרה ומשֶׁנָּה שֶׁכָּר וַיִּשְׁוּ. והנה כימי בחירת מלך חדש אשר ארכה כששה ירחים (מן חדש מייא עד אקטאבר), היו עיני אצילי פולין רק על הבחירה והסכו את לבם מכל הנעשה בארצם וחוצה לה, בעת ההיא מצא המיעלניצקי שעת הכושר לעבור במדינות פולין ולהשאותן, עם אחיו הקאזאקים שהיו להרבה ראשים ולאגודות אגודות, ופקידיהם („קרי-וואַנְאָס, האַדקי, גוּנְיָא, נַעבאבא, מאַראָוענגאָא“ וכו') בראשיהם, כלם אכזרים כחיתו טרף וצמאים לדם, חיי אנשים נחשבו כקש בעיניהם, ופניהם צהללו לראות את הפולאנים והיהודים מתענים ביסורים קשים ומרים, מתבוססים כדמם ומפרפרים בין חיים למות. והמה, והמה! המה עשו ההרג הרב והנורא, הרצח האיום הנודע לנו ע"י גדולי ישראל, שנשאו קינים הגה והי על הקדושים אשר נפלו בחרב בשנות ת"ח ות"ט, עד אשר ממספר תושבי ישראל כפאדאליא שהיה מקודם, לא נותר רק חלק העשירי, ותשעה חלקים נפלו לפי חרב הקאזאקים או הלכו בשבי בידי חיל התתרים, כאשר נוכחתי לדעת זאת מן המספרים הנאמנים שבספרי-איצור-הכתבים לערי פאדאליא.

§ 26. בשנת 1657 מת המיעלניצקי בעיר טשיגורין, ונקבר בנחלת שדה שלו כסוכאטאווע, בבית התפלה אשר בנה בעצמו, ועמו תמו רומסי הארץ. הקאזאקים, מפלך פאדאליא עד שנת 1664, ובשנה ההיא בא שר צבא חיל פולין טשערניצקי לסוכאטאווע, ואהרי החריבו ושרפו אותה באש, צוה

(*) אמר חיו"ג ז"ל: הקדרים לא עשו כמעשה אנשי שלום, לא הרבו להרוג את האומללים לפי חרב, אך בחרו להוליכם שבי ולקבל בעדם פדיון רב מידו אחינו בחו"ל, כאשר יספר לנו בארוכה בעל זון מצולה (דף ז') ז"ל: „ונכמרו חממי שוביהם (הקדרים) עליהם ונחמום „בדברים טובים ואמרו להם: אל תדאגו, אל יהיה לכם חסרון באכילה ושתיה, יש בכס שוחטים, „שחטו לכם צאן ובקר לרוב, ומתרה אנו מבואים לכם אל אחיכם שבקוסטנטניא לפדות אתכם. „ובך היו עושים הקדרים, ואחב"י שבקוסטנטניא, השם ישמרם, פדו אותם וגם שאר שבויים „מפולין לערך עשרים אלף נפשות, ובזבו עליהם ממון הרבה בכל ממון שפסקו עליהם, וזנו „אותם ופרנסו אותם וכו', גם כל ארץ טורקיי עשו כך ובפרט בק"ק סלוניקו יע"א פרו הרבה „שבויים מאד“, וכו' וכו'.

(**) לפעמים מוכרו נפש יהודי בזהב אחד פוליש או בעד אגורה אחת, כאשר יספרו לנו סופרים רבים המדברים מהגזרה הזאת, מ. ג. ל.

להוציא ולהשליך את עצמות המיעלניצקי וכנו מימא שא מקברם *), ועי"ז התעוררו עוד הפעם מרידות ופרעות בפאדאליא עד שנת 1672, אשר מן אז היה פלך פאדאליא לנהלה לתוגרמה עד שנת 1699. — אולם ימי השלחה ליהודים לא שבו עוד, מפני בן המיעלניצקי השני יוריא, שישב אז בעיר נעמירוב, ולמען הגדיל את הכנסתו, פקד על כל התושבים מכל עם ואמונה בגליל מושבו, בטרם יבואו בכרית הנשואין, לשלם לו מס ידוע — חוק ולא יעבור. ויהי כאשר חג אחד העשירים מנכבדי יהודי נעמירוב ה"ר אהרן את חתונת בנו, חשב בלבו, מאשר כי נכבד הוא בעיני השרים הגדולים אשר להישמעאלים המושלים אז בפאדאליא, כי חפשי הוא מתשלומי המס ולא עליו יחול החוק, ולא נתן אל יוריא את המס מהנגנת חתונת בנו: לכן חרה אף יוריא על היהודי העושר הזה, וישלח את עבדיו וישרפו את ביתו באש, וכאשר לא מצאו אז את בעל הבית בביתו, לקחו את אשתו ויביאוה אל יוריא אשר בפקודתו הומתה האומללה במות אכזרי מאד, כי הפשיטו את עורה מעל בשרה בעודה בחיים חיתה! ה"ר אהרן אישה הושיט קובלנא על יוריא לפני הפחה של הישמעאלים היושב בקאמניץ, ויצו הפחה על אנשי חילו ויביאו את יוריא קאמיניצה. שמה לפני השופטים התודה יוריא על מעשי אכזריותו ועל ענותו את העם, ויהרצו השופטים את משפטו: להשליך חבל על צוארו בתוך רחוב העיר, וכה סחבורו עם החבל אל הגשר אשר על הנהר, סמאמריטש" הסוכב את העיר, שמה הנקוהו והשליכו את גיתו המימה.

§ (27) מצב האורחי של אחב"י בפאדאליא בעת שהיא ירד עשר מעלות אהורנית, ולרגליו באה גם ירידה רוחנית בהרבה ערי פאדאליא עד שנת התל"ז (1676); ומשנת התל"ז התחילה התנועה הרוחנית עוד הפעם להראות את כחה בחזקה בבין אחב"י תושבי פאדאליא, ע"י התפשטות הכתות השונות האלה: א) התחזקות כת "שבת צ"ב" בפאדאליא מן שנת התל"ז עד הת"ס (1700—1676).

ב) התגלות כת "חסידים" אשר סימני ש"צ היו נפרים בה בשם חברת "יהודה חסיד" שנגלתה לראשונה בפולין ומשם באה לפאדאליא ע"י תלמיד ש"צ: —
ג) "יעקב פראנק" הנודע, שישב בקאמניץ וברוחו נהל את החסידים האלה ויביאם עד שערי דת נצרת.

*) Лѣтопись самовидца стр. 263, Кіевъ 1878, Истор. дѣятели — עיין *
Юго-запад, Россіи, стр. 45, Кіевъ 1885,

ד) התפשטות אגודות חסידים חדשים תחת מיסדיהן הבעש"ט וצדיקין, ומהר"ן מבראצלאוו וחסידיו; אשר פלך פאדאליא הוא ארץ מולדת החסידות החדשה הזאת, ומשם התפשטה עד מהרה על קהלות היהודים בוואלין וכמעט בכל ערי פולין וליטא. — ואם כי החסידים האלה עמלו בכל עת להוכיח כי שטתם מוחלפת היא בכל מכל כל משטת ש"צ ופראנק, ככל זאת מצאו המשכילים וגדולי המתנגדים, כי שטת החסידות שלהם משותפת עם שטת פראנק, ורק הבדל קטן ביניהן, כי שטת פראנק — הפצה להקים משיח אחד בעד כל בית ישראל כלו, ושטת החסידות החדשה — להקים משיח לכל פלך ועיר והמשיח ההוא הוא הצדיק... ולכן נחרמו פעמים רבות. ובכן גברה התנועה הרוחנית הזאת בבין אחב"י בפאדאליא מיום ליום, עד אשר נפסקה גם היא מלהב גורת ההיידאמאקים שהכינו ליהודי פאדאליא מטבח חדש איום וגורא כאשר אספר כזה:

§ 28.) בשנת 1764 עלה סטאניסלאוו אוגוסט פאניאטאווסקי על כסא ממלכת פולין, ברצון הקסרית יעקאטערינא מלכת רוסיא ובעזר ממלכת פרוסיא. המלך הזה האחרון לממלכת פולין היה בעל נפש יקרה, אוהב השכלה ושוחריה; ומאשר לבו היה טוב לכל אדם, גם לבן דת אחרת, באשר הוא אדם, על כן נתן שווי-זכויות להפראוואסלאווים ולהפראטעסטאנטים עם הקאתולים וישבי ארצו, וגם לאחב"י וישבי פאדאליא המה חסדו, עד כי הביכלו היו מהלכים גם ליהודים רבים. ע"י זה היו אפרתי פולין עוינים אותם, ויתנו יד להקהל יחד ולעשות אגודה אחת הנודעת בשם „קאנפערראציאן“ לצאת נגד מלכם זה אשר היל רוסיא תמך בימינו; וכן נקהלו כל פחות ארץ פולין ובראשם הנסיכים „קראסינסקי, פולאווסקי ופאטאצקי לעיר „באר“ אשר בפלך פאדאליא*“ בשנת 1768 ויקראו קשר. ראשונה הסירו את מלכם פאניאטאווסקי מכסאו, ואחרי כן הפרו את הזכויות הנתונות לכל בעלי ברית דת אחרת לבד מבעלי דת הקאתולית. — הרוסים תושבי אוקריינא חדרו מפני האספה הזאת אשר שמעה התפשטה עד מהרה בכל גלילות פולין, ויעוררו את המון האכרים עבדי האפרתים להקהל ולעמוד על נפשם ולהגן על זכויותיהם; ובאשר קצרה יד אלה הנרדפים בורע יד אדוני הארץ הפולאנים ובעברת דון הכהנים הקאתולים גם יחד, ולא עצרו כח לדבר את אויביהם בשער — התעוררו ובאו לעזרתם הקאואקים החוקים והעצומים כפעם כפעם, ויקומו להתנגם בשנואי נפשם בשם האמונה הפראוואסלאווית; וכיום פקדם על הפולאנים שלחו (* ע"ד האספה הזאת, ימצאו הקוראים באריכות ב„קורות העיר באר“ אשר בין חלקי ספרי זה.

יד גם בכני ישראל, מאשר היו אז המוציאים והמביאים את דברי אדוניהם וסרי-משמעתם, ועל אשר לרבניהם נתנו שווי-זכוות יותר מלכהניהם (*). בראשונה קם שאון בעיר „סמיעלא“ (במהוז קיעב), כנחלת הנשיא „ליו באמירסקי“. המתפרצים חמסו ובוזו את כל הרכוש אשר בארמונו, את שר הכלכלה והפקיד רצחו נפש, ואת היהודים חוכרי בתי-המלון ובתי-הרחים תלו על עץ וינצלו גם את עדי היכלי-התפלה להקאתולים. ואף כי עד מהרה השקיעו הפולאנים את אש המרד הזה, בכל זאת לא הצליחו לכבות את נחליה עד הַמָּן. מרבית בני העם התרגזו, התקצפו ויָרָגְנוּ בסתר אהליהם. המונים המונים עזבו את משכנותיהם וירדו אל הַזֶּאֶפְאָרְאָזִים, מקום מרכז הקאזאקים בעלי האגרוף ושם חביון עֵס, וממשכן מכמתם זה החלו לעלות על הארץ גדודים גדודים ריקים ופוחזים הנקראים „היידאמאקיס“, יתר הרבה מאשר בתחלה, ויצאו להתנפל על אפרתי פולין ועל היהודים להרוג ולאבד ושללם לבו.

§ 29. ראשית מלאכת ההיידאמאקים היתה ע"י אחד מהקאזאקים בזאפא-ראושע, קאזאק עשיר ואמיץ לב, אשר היה לפניו אחד ממשרתי בית-הנזירים במשיגריין, ושמו „מאקסיס זשעליזניאק“, הוא אסף אליו מאתים היידא-מאקים ויבוא פתאם לעיר „סמיעלא“ הנ"ל, ויִאֶסְפוּ אליו שמה אלפי אכרים חלוצים, ויעוררם לצאת כהרב ולהכחיד בחוקת היד את האפרתים הפולאנים עם הכהנים ואת היהודים. משם הלך עם מתנהו במהוז קיעב ויתחלכו מעיר לעיר ומכפר לכפר, ובכל מקום אשר הרבה עליו כף רגלם שָׂמו שמות ועשו נקמות, ערים נושבות הפכו למדבר, וכפרים — לחרבות עולם, ארמנות שרים והיכלי ענג הרסו עד היסוד כם, את „השליאכמיס“ הרגו כלי חמלה, ומכת גדול הקדישו גם על היהודים האומללים, אשר שחטו אותם כצאן טבחה בסכינים העשויים ומוזמנים ליום ההרגה. העמיקו שחתו ויעשו הרג רב ואבדן! האפרתים הפולאנים והיהודים נמלטו אל הערים הכצורות, וביחוד לעיר „אומאן“ שהיתה בעת ההיא נחלת הגראף „פאטאצקי“ פקיד חיל קיעב (וואַיעוואָדא) ולה חומה בצורה מסכיב עם שלשים ושנים כלי תותח עם אנשי חיל לאלפים. גם אהדים מן הקאזאקים שלו העמיד הגראף שם לשמור על העיר ולהשגיבה, ולגונן גם על נחלותיו מסכיב, ולזאת לב הנמלטים שמה היה סמוך בטוח כי לא תאנה להם כל רעה ויד המתקוממים לא תשיגם שמה, מלבד זאת, גם נשלח גדוד קאזאקים מעבדי הגראף הנ"ל ביד שר המאה „איוואן גאנטא“ להלחם בזשעליזניאק ומחנהו; אך גאנטא חלל שבועתו

אשר נשבע מרם צאתו למלחמה, להיות ציר נאמן לשולחיו, ויכרות ברית עם זשעליוניאק להיות בקושרים לבלע ולהשחית אתו יחדו.

§ 30. ראשונה באו בערמה אל העיר „לעזשאנקי” ויעשו בה הרג רב ונורא מאד, ומשם פנו ויבאו אל אומאן, והיה כראות השרים הפקידים את ערמת גאנטא, ויאמרו לעמוד על נפשם בכלי המלחמה אשר אתם, ויהלקו קני-רובה גם ליהודים אשר לבשה אותם רוח עצה וגבורה למלחמה, לירות מעל חומת העיר אומאן על הרוצחים. וכן נלחמו גדודי זשעליוניאק וגאנטא שני ימים על העיר ולא יכלו לה, כי רוח גבורה ההיה את הפולאנים וגם את היהודים. ובראותם הקאזאקים כי לא יכלו את העיר, התנכלו ללכוד אותה בערמה; וכן נתן גאנטא אות כי דורש הוא את שלום העיר, וידבר בשפת הלכות על לב הנצורים כי אם יפתחו להם שעריהם, שלום יעשה להם. בני העיר נפתו ויאמינו לדבריו ויעשו כרצונו. אולם כמעט באו גדודי הקאזאקים העירה ובפיהם שלום שלום, פשטו בהיכלי-התפלה לנוצרים וליהודים, אשר שמה התנפלו עליהם בחמת רצה ויהרגו את כל הנמצא, לא חמלו גם על אשה, יונק ואיש שיבה יחדו. ובכית הכנסת הגדול הרגו כשלשת אלפים יהודים, ואחרי כן יצאו להרוג את בני העיר ביום ההוא * באכזריות חמה, אשר תסמר שערות בשר כל השומע, כי היו מספר המומתים ביום ההוא כעשרים אלף איש, ובתוכם כשמונת אלפים יהודים ** וינצלו את העיר והעלו אותה כליל באש.

§ 31. אז נבה לב הקאזאקים עליו גבורה עד מאד, ויריעו תרועת נצחון וישימו את זשעליוניאק לראש הצבא (Гетманъ), ואל דגלו נהרו חדשים לבקרים המונים המונים, ויחוק ויעצם עד מאד. והמרד הזה הנודע בשם („Колієвщина”) שטף עבר בכל מדינות המערב, בפלכי קיעב, וואלין ופאדאליא, ובכל המקום אשר דבריו מגיע, אך זועה ובלהה. מאומאן יצאו גדודי זשעליוניאק להרוג ולבזו את הערים אשר באוקריינא, וגדודי גאנטא פשטו בפלך פאדאליא. והיה אבל כבד וצרה גדולה ליהודים ולקר אים, שהיו גם המה למכוסה ולמשיסה וממקהלותיהם המעטות בפולין, לא נותר רק אחד בעיר ושנים במשפחה; אוצרות הספרים שהיו להם נשרפו באש עם בתי כנסיותיהם, ומהעת הזאת תחסר להם בינה לדעת בלמודי הדת עוד יותר מלפנים ***). ועל כלם סבלו אהב"י בפאדאליא, אשר נפלו כעמיר מאחרי הקצר, לפני גאנטא וגדודיו.

* הוא ב' סיון שנת תקכ"ח (20 יוני 1768) הנקבע מכבר ליום צום ומספד.

** ובעשותם את הרצה, התעוללו גם בנרצחים ושימום לבו וקיקלון, כי תלו על העצים איש לעבר אחיו, אפרתי פולאני, כהן, יהודי וכלב; ועליהם כתבו על הלוח: „משפט אחד לכלם”.

*** עיין לקמן § 66.

§ 32. ממשלת פולין, אשר מרבית חיליה היו נתונים או להקאנפערע-דאציע, לא עצרה כח בעת ההיא לעצור בעד שטף המרד, ותהי כבועקה גדולה ובמצב נורא מאד, עד כי התעוררה או הקסרית עקאטערינא מלכת רוסיא להמלה על הפולאנים, ותחליט להחיש להם עזרה, באשר כי היא נתנת גם עֶרְפָּה לשמור על סדרו פולין ועל שלומה; ובכן שלחה גדוד פרשים ביד שר האלף „קרעטשטיניאוו“ וכלי עמל רב הצליח להכניע את הפרויצים ולהשביח שאונם, כי התפשטו את כלי מלחמתם מאליהם, ובחכמתו עשה תחבולות לתפוש את כלם יחד כאיש אחד. את המורדים מן הרוסים שפטה ממשלת רוסיא, וזשעלזינאק שולח בעד פשעו סִפִּירָה, ואת גאנמא והכרוי סגרה ביד ממשלת פולין, אשר בְּלִעֲמַת שהיתה הסרת אונים בְּגִבּוֹר יד המורדים, — כן הראתה הפעם את עוזו אפה ונקמתה בנפלים בידיה: יותר מארבע מאות קאזאקים הובלו למבח אחרי שנתיסרו ביסורים קשים ומרים, ובגאנמא עשו שפטים נוראים מאד, כי קרעו את עור בשרו מעליו חיים וענו אותו באכזריות כמה ארבעה עשר ימים תמימים בלי חֶשֶׁךְ (*), ובכן הרעה נעצרה.

§ 33. אפס המין כלה שוד ההיידאמאקים מפלך פאדאליא, וגרל ומצב הגשמי של אהב"י בפאדאליא כמעט הוטב — והנה פתאם שבת התנועה הרוחנית אהרי שקטה בשנות רעה, להראות כחה ביתר שאת תחת יד הכתות החדשות שנתרכו שם, מאז ומעתה (עיין למעלה § 27):

(א) כת פראנק תחת נביאם יעקב פראנק יליד פולין, אשר בהיותו בן שלשים ושמנה שנה, בא לפאדאליא, והתחזק בקאמניץ בשנת התק"ז (1757) את כת ש"צ הנותרים שמה (ע"י דרשותיו הרבות שהכו שרש בלב השומעים, כמה קהלות בפאדאליא נתנו אמון בו ובתורתו) והוא היה המיעץ להממשלה שמה לשרוף את כל ספרי התלמוד בקאמניץ (ר"ח כסלו שנת תקי"ח) ולהקדיש ולהעריץ את ספרי הקבלה והזהר שהוא באר את תכנם לפי רוח ש"צ, ויתאים את דברי הזוהר (למען מצוא חן בעיני הכישוף דעמבאווסקי בקאמניץ) אל דברים מעקרי דת נצרת, עד אשר מצאו הרכנים עי"ו מקום להחרימו ולהכדיל את כת „הפראנקיסטים“ מכלל ישראל.

(ב) כת „חסידים בעש"ט“ ממעזיבוז אשר בפאדאליא, אשר נתנו היתרון ללמודי הקבלה והזהר על למוד התלמוד. ואם כי שמת חסידות הבעש"ט גבדלה לטובה משמת ש"צ ופראנק, בכל זאת התמרמו הרכנים עליהם, באמרם

(*) שם גאנמא נשאר עד היום הזה לאלה ולקלסה בפי היהודים יושבי פאדאליא, ואת כל נובל שואף רצח יכנוהו בשם „גאנמא“.

כי החסידות החדשה הזאת יוצאת ירך שמת הש"צ והפראנקיסמים וממנה פריה נמצא, ויהרימו את החסידים ומאמיניהם, מהמוני העם, אשר כבהמה בכקעה נשאו עין אל אנשי המופתים האלה, כאלו להם לבדם נתנת החכמה והדעת — והם רק רואים מתפלאים ומשתוממים.

(ג) כת „חסידים ברא צלאב" אשר בפאדאליא (ז), אשר ע"י התקונים בשמת החסידות שעשה הרב „ר' נחמן" מברא צלאב, התעוררו צדיקי זמנו והאשימו אותו ואת חסידיו כאוהזים בשמת כת ש"צ ופראנק (**). ויבדילו אותם מתוך קהל ישראל, ואש מריבת החסידות התלקחה במלוא רוחב כל פלך פאדאליא. — ולמען אלה שלא נודע להם שימת „החסידות הבראצלאבית" הנני להביא פה בקצרה תולדות מהר"נ מיסד החסידות הבראצלאבית, וראשי יסודי החסידות ע"פ האר"י, הבעש"ט ומהר"נ ז"ל, זה לעמת זה, למען יראו את התקונים שעשה חכש"ט ויזכרו מהם השנוים שעשה מהר"נ בשמת החסידות.

§ 34. ח"י תשרי התקל"א נולד הר"ר נחמן, בעיר „מעזיבוב" פלך פאדאליא, לאביו הר"ר שמהה נכד הבעש"ט והר"ר נחמן האראדענקיר ז"ל. אביו הנך אותו על למודי התורה, הוזהר והקבלה, וילמדוהו גם ספרי המחקר. ובהגיעו לשנת י"ד נשא לו אשה, מיד אחר התונתו חי היי כדירות ויעבור את ה' בתפלות ותחנונים שחברן בעצמו. ובלמדו היטב את שמות האר"י והבעש"ט ז"ל בדרכי החסידות, וירא כי שמותיהם משתבשות ע"י רוב מחזיקיהם גם השבל, שלא יבינו אותן על ברוין, וחשש, פן עוד ירכו השבושים כרבות הזמן והתקלקלו השמות עד שתהיינה ככלל מעות לא יוכל לתקון. — על כן גמר בדעתו ונודרו לעשות מיד תקונים בשמות החסידות, כפי מכינתו ולהעלותם על ספר, למען לא ישתכחו לדורות. וככן אסף את תמצית שימות החסידות של האר"י והבעש"ט ז"ל ותלמידיהם ההולכים בעקבותיהם, ועליהם עשה נוספות וידפיסם בספרו „לקוטי מהר"נ (**).

(*) עד היום הזה נמצאים בפאדאליא חסידים ברא צלאב, הנבדלים מיתר אחיהם החסידים.

(**) עיין לקמן § 68.

(***) כולל: פשטם, תורות ומעמים על פסוקי תנ"ך ועל מאמרי רז"ל ומדרשים, על מנהגי ב"א והסידים ורביהם וכו' וכו' חברו אדמו"ר ר' נחמן ב"ר שמהה נכד הבעש"ט ז"ל נאסף ומסודר ע"י תלמידו נתן ב"ר נפתלי הירץ ז"ל מנעמרוב (ב' חלקים, קדמאה: אוסטרהא תקס"ח, והגינא מ"ב מאהילוב תקע"א א' וב', סלאוויטא תקס"ט, עוד ח"א אוסטרהא תקפ"א, וה"ב מאהילוב תקפ"א).

ואלה המת ראשי יסודי החסידות ע"פ האר"י, הבעש"ט ומהר"ג ז"ל, זה לעמת זה, כפי מה שמצאתי בספרי תלמידיהם:

האר"י ז"ל:

(א) מי שרוצה להיות חסיד, צריך לנהוג עצמו בחומרות יתרות, אע"פ שאינו מחויב בהן כפי הד"ן.

(ב) מי שנדבה רוחו אותו למהר בתשובתו, כי לא ידע מה יולד יום, יעשה הפסקה שר שני ימים ושני לילות וכו', קודם שיגמור את סעודתו המפסקת ימים אפר על ראשו במקום התפלין ויבכה. אח"כ יאכל פתו בעפר ע"ש כי אפר כלחם אכלתי, וישתה כוסו מרמע כדכתיב ושקוי בבכי מוסכתי, ויאמר קינה אחת וכו' ובלילה על מטתו יקבל על עצמו דין ארבע מיתות ב"ד.

(ג) צריך לפרוש עצמו מבשר ויין כל ימי השבוע וכו'. טוב לאדם הרוצה להשיג השגה שירבה בתשובה בכל האפשר, גם בכיה על כל דבר ברמעות שלישי, גם לשכוב שעה אחת בלילה על גבי קרקע ואבן מראשותיו, וכו'.

הבעש"ט ז"ל:

(א) אל ירבה בדיקוקים ותרוב בכל דבר שעושה, שזה כונת היצר לעשות לאדם מורא שמא אינו יוצא.

(ב) אפילו נכשל בעברה אל ירבה בעצבות שיכבול את העבודה רק שיעצב על העברה ויחזור לשמוח נהבורא ית' כיון שהוא מתחרט בהרמה נמורה וברעתו שלא לשוב לסכלותו בשום פעם, ואפילו כשיודע בודאי שאינו יוצא בדבר אחד מהמת מניעות הרבה לא יהיה עצב, ויחשוב שהבורא ית' בוחן לבות וכליות שהוא יודע רצונו לעשות מן המובחר אלא שאינו יכול.

(ג) יותר טוב לעבוד השי"ת בשמחה בלי סגופים כי הם גורמים עצבות, באשר אם גופו הולח גם הנשמה נחלשת שאינו יכול להתפלל כראוי, אע"פ שהוא נקי מעבירות. לכן צריך האדם לשמור בריאות גופו מאד. התפלה שהיתה כשמחה גדולה בודאי יותר מקובלת לפני ית' יותר מהתפלה אשר בעצבות ובכיה, וכו'.

מהר"ג ז"ל:

(א) עיקר הכונה בחסידות הוא, שכל אדם חייב להתנות לפני הצדיק, ואי אפשר להשיב המלוכה להקב"ה אלא ע"י ודוי דברים לפני הצדיק.

(ב) בעבודת הבורא לא המעשים הרבים העיקר אלא התשובה בלב כי החמא לבא בעי, ועיקר התשובה להתפלל בעצבות, וישפש במעשיו ויפחד מיום המשפט אשר למחרתו. וטוב לעשות צומות לפעמים, כי בזה הוא עושה נחת רוח לנשמתו שלחבת בוראו, גם „מבשרך לא תתעלם" ר"ל כי האדם לא יתעלם מגופו ולעשות לו מעט סגופים להשתו עם הרוח. כל איש חסיד צריך להשיג לגופו מכל ההשגה אשר הנשמה שלו מיגת.

(ג) היגון אינו אלא המיון, כי כל הצרות והיסורים והרעות העוברות על האדם אם יסתכל על התכלית בודאי אינו יעזב כלל, וכשיש עדיין יצה"ר לאדם היא מעלה גדולה, כי אז יכול לעבוד אותו ית' עם היצה"ר דוקא, דהיינו שיקח כל ההתלהבות והחמימות להניסן בתוך עבודת ה', ואם אין יצה"ר לאדם אין עבודתו שלמה כלל וכו'.

§ (35.) בהודע השנוים שעשה מהר"ן בהקבלה והחסידות, נמשכה אחריו בת גדולה מחסידי צדיקי זמנו, ובראשם תלמידו ה"ר נתן ב"ר נפתלי היר"ן מנעמרוב, וירכיבוהו לאלוף לראשם; ומאשר כי דרכו היה להתפאר במעלותיו ולדבר דברים מול צדקת צדיקי זמנו, באמרו: (א) „אותי צריך כל העולם וכו' ואפילו אותם הצדיקים שיכולים כבר להתפלל, אני יכול להראות להם שאינם יודעים כלל מה זו תפלה [ח' מהר"ן סי' י"ט]. (ב) העולם היו צריכים להעתיר בעדי כי העולם צריכים לי מאד ואינם יכולים להיות בלעדי; ואפילו כל הצדיקים צריכים לי, כי גם הם צריכים להחזיר את עצמם למוטב וכו' [שם ח']. (ג) בכל (3)

ספרי נראה פרצופי צדיקינו וחסידיהם וספורי הם אמתים ממעשיהם וכו' וכו';—
לזאת הרגיוז דבריו אלה את לבות צדיקי זמנו *) ויצאו ללחום עמו, ולריב ריב
החטירות שגלה בת פנים חדשות בשמתו שלא כהלכה; האשימו אותו לאוחו
בשמת ש"צ ופראנק, ויבדילו אותו ואת חסידיו — כת גדולה מכמה אלפים חסידים
שהיו כמעט כלם תוך נים — מקהל ישראל, וירדפו אותם עד חרמה, נחרם:
שספריהם סת"ם ספרי מינים, שהיטתם עשו נבלה, נשיהם שנמו אחריהם,
גרשו בחזקיה, הכו אותן ולא המלו. אולם ככל אשר ענו אותם כן הרכו מיום
ליום! — ע"י המריבות והמדנים נאלין היה מהר"ן להעתיק מושבו לעיר „אומאן“.
ישם הלך לעולמו בשנת תקע"א ונקבר שם בב"ע הישן. (**)

§ 36. אחרי מות מהר"ן, פרסם שמתו תלמידו ה"ר נתן הנ"ל, וידפיס
את ספרי רבו: א) לקוטי מהר"ן. ב) ספר המדות. ג) אלפא ביתא. ד) תקון
הכללי. ה) ספורי מעשיות. ו) מעגלי צדק. — גם הדפיס ספריו שכתב בעצמו
לרוח רבו ובסגנונו: א) קנאת ה' צבאות. ב) מכניע ודים (**). גם בנה בהמ"ד
בעיר אומאן ע"ש רבו מהר"ן ו"ל, אשר עד היום ינהרו שמה חסידיו בראצלאב
לאלפים מכל קצוי ארץ; שנה בשנה יבאו שמה להתפלל על קבר רבם את
התפלות שחבר להם תלמידו ה"ר נתן זה.

§ 37. ע"י המחלוקת של הכתות השונות האלה, עזבו רבים מאחבי את
ארץ פאדאליא ויצאו בראש גולים להתישב בארצות שונות. וכחיי בני
(הנשארים שם) החיצונים והפנימים נעשו שנוים רבים ועצומים:

א) אחרי אשר אחבי בפאדאליא נהפכו בשנת 1794 (שבו היתה חלוקת
פולין בפעם האחרונה בין מלכי אירופא, ופלך פאדאליא נספה אל ממלכת רוסיא
האדירה) מעבדי פולין לעבדים נאמנים לרוסיא, נהנו גם הם מהזכויות שנתנה
ממלכת רוסיא בשנת 1786 ליהודי ארצה, וביניהן: לתת ליהודים פקודת דְיָנים
ושופטים ושאר משרות והפקודות הנוגעות לעניני הסוחרים והאזרחים, ולכוונן
מכל היהודים והתושבים הנוצרים: „מושב זקני העדה“ ככל הערים, „בתי-משפט“

(*) בראשם הר"ר א ר' ל י ב המכונה ה"ס ב א מ ש פ א ל א" שאמר בקהל מערציו: „כל
המוצר לחסידו בראצלאב יושב בג' בראש!"

(**) ראוי להזכור, כי בשנת תקנ"ח עשה ה"ר נחמן נסיעתו הידועה לא"י, ובבואו
ל ט ב ר י ה קבל אותו ר' אברהם קאליסקער, שעמד בראש קהל החסידים בא"י, בסבר פנים
יפות, וחלק לו כבוד גדול כראוי לנכד הבעש"ט; וגם עלתה ביד ה"ר נחמן לעשות שלום בין
ה"ר אברהם שעמד בראש חסידו ליטא, עם איש ריבו הצדיק ר' שמשון משיפאטאווקי, שנשלח
מחסידו ויאלץ ופאדאליא לחלק את כסף הצדקה בין אנשי בריתם באה"ק.

(**) עיין לקמן § 67.

ז, בתי-מועצות", הכל לפי ערך יושבי המקום, ואת היהודים יתהלכו על פי כל הזכויות והמשפטים אשר נתנה הממלכה לכל הערים; ואם יקרה דבר משפט אשר ידרש ויחקר בעדות ושבעה, לא יושם פדות בין בני דת לבני דת וכו' וכו'.

ב) הספרות של החסידים החדשים שהתפשטה כמעט בבין כל אחבי בפלך פאדאליא, אשר בה מתגלה ונראה לפעמים אופן חייהם החדשים של ישראל, הועילה להפיץ הספרות העברית-החדשה כחצי המאה האחרונה הזאת; וביחוד הועילו לזה ספרי רבי נחמן מבראצלאב הנ"ל (שהיה פיימן אמתי, בעל דמיון נמרץ ובעל כשרון להעביר בחזיון את מערכי החיים של בני דורו, ויכונן ציור נאמן ממצב המוסר והמדות של ישראל בארצו בעת ההיא) המלאים פרצופי בני זמנו, ומהם עלתה בידי המשכילים המעטים, חלוצי ההשכלה הראשונים בפאדאליא, לכונן למו ספרות חדשה בטוב טעם הספרות האירופאית ורוחה: בשיר ומליצה, בספרות פרוזית ובספרי מדע, ויתאמצו ככל כחם לחדש געורי הספרות העברית אחרי בלותה (שהתפשטה מההשכלה הברלינית, או מההשכלה הפולאניליטאית^{*)}, עוד באמצע של שנות המאה הקודמת), להרחיבה, ולטעת את האהבה לשפת עבר בלב הצעירים. —

§ 38.) בשנת 1801 עלה הקיסר אלכסנדר הראשון על כסא אבותיו במלכות רוסיא, ובשנה השנית למלכותו 1802 הושיב הקיסר תהמן הזה נערד מיוחד לפקח על עניני היהודים שבאו תחת שכט ממשלת רוסיא ביהד עם הפלכים במחוזות המערב אשר כבשה, ובשנת 1804 כלה הועד את מלאכתו, ותוצאותיו היו החקים האלה:

א. בדבר ההשכלה והלמוד:

1) נפתחו שערי בתי-הספר ברוסיא לפני היהודים, ונתן רשות להיהודים ללמוד בכל בתי-הספר, בתי מדרשי החכמות, האקאדעמיות, ובית-מדרש למלאכת מחשבת, אשר בכל מדינות רוסיא ובקריות המלוכה — ככל שארי העמים.

2) נתנה הוזהרה למורי בתי-הספר הכוללים, לבל ינסו להסיר לב תלמידיהם היהודים מאמונתם.

^{*} מאשר כנודע היו ילדיו בני פולין וליטא בחיור-הכחות בבית מדרשם של בעלי המאספים, כי העיר "זאמאשט" בפולין, היתה לפני "בן-מנתם" וחבריו מקום מרבץ לחכמת ישראל; ובעיר "וולגא" בליטא, התנוססו תחת דגל "הגאון מווילנא", קבוצות אנשים אשר שקדו על תקנות החנוך ורכי-הלמוד בישראל בשמה סדורה וברורה.

(3) תלמידי היהודים אשר ישכילו ויצליחו בלמודי חכמת הרפואה, חידורגי, פהיזיק, מאטהעמאטיק ושאר חכמות, יזכו בכל הזכויות הנתונות ליתר התלמידים מעם הארץ, וכתארי הכבוד „דאקטור, זמאניסטר“.

(4) כאם לא יתפצו היהודים להביא את בניהם אל בתי-הספר והמדרש ולזכות בזכויות אלו, יכוננו להם בתי-ספר מיוחדים על הוצאותיהם, ולזה יושם עליהם מס מיוחד.

[ב], המעמדים השונים :

(1) היהודים נחלקים לארבעה מעמדים: (א) עובדי-אדמה. (ב) פאבריקאנטים ובעלי מלאכות. (ג) סוחרים. (ד) ועירוניים [מעשמשאנים].

(2) לארבע המעמדים האלה רשות לקנות, למכור ולהחזיר קרקעות בפלכי ליטא, ביעלאָרוסיא, מאָלאָרוסיא, קיעוו, מינסק, וואלין, פאדאליא, אסטראכאן, קאווקאז, עקאטערי-נאסלאוו, הערסאן וקרים. ויכולים לשכור אנשים לעבוד את אדמתם בשטרות קאנטראקטען. אלה אשר יקחו קרקעות בארסות ויעברו אותן על הוצאותיהם, פטורים מכל המסים משך חמש שנים; ואלה שאין ידם משנת לקנות או לשכור, תנתן להם מהממשלה קרקעות לעבוד ולהתישב עליהן, והפשים ממס עשר שנים, ויקבלו ג'כ בתורת הלואה; כך קצוב לצורך ההתישבות מאוצר המדינה, כפי אשר ינתן אל בני הקאלאניות הבאים מחוץ למדינה. וכל היהודים בכלל אשר יתעסקו בעבודת-אדמה בכל מקומות מושבותיהם פטורים מן המס הכפול.

(3) הרשות ליהודים להחזיק בתי-חרושת-המעשה (פאבריקען) בכל מקומות מושבותיהם, ולזכות עם זה בכל הזכויות הנתונות לאנשים כאלה מתושבי רוסיא.

(4) הרשות נתונה ליהודים לעסוק בכל מלאכה מבלי שום מפריע מצד איוו חברה. ואם לא ימצאו להם בעלי המלאכות מחיתם במקומות מושבותיהם, יקבלו — בהסכמת השר על הענינים-הפנימים — עזר להתישב במהווות הכלתי נושבים כל כך ולקבוע שם עסק פרנסתם, וגם בעלי-המלאכות לא ישלמו כי אם מס אחד.

(5) רשות ליהודים לטהור בכל מיני מסחר, ורשות להם ולמחזיקי פאבריקען או לבעלי המלאכות, לבא להגלי מסחרם ומלאכתם לפנים

המדינה ולקריות המלוכה עם נשיהם ובניהם, ע"פ מכתבי-מסע-פלכויות
ובתנאי שילכשו מלבושי אשכנז.

6) כאשר תהיה יד היהודים ככלל, אמונה בעבודת האדמה,
בבתי-חרושת-המעשה ובמסחר, וישקדו להיטיב מעמדם באלה, אז
תפקח הממשלה לתשורתם ככלל עם שארי עמי רוסיא בדבר המסים.
7) אך נאסר ליהודים להחזיק בתי-מרוח בכפרים ומלונות, בתוהרות
ועונשים גדולים.

ג). בדבר מעמדם האזרחי:

1) משפט אחד וחוקה אחת לכל היהודים כאשר לכל שאר עמי
ארץ רוסיא, לפני בתי משפט הכוללים יבואו משפטיהם כן כדיני ממונות
וכן כדיני נפשות.

2) אסור לנעת בעמלם ויגיעם וברכושם, להפריע מעבודת אמונתם,
לגרום להם רעה ולהכלימם בדברים. ועל כל אלה יובא במשפט ויענש
החוטא כפי חקי המדינה.

3) רשות ליהודים למנות להם רב בערי מגוריהם ורא-שי-קהל
על שלש שנים. בחירת הרב איננה תלויה בהסכמת אדוני-העיר אשר
היהודים דרים שם, ואסור לו לקחת מהם איזה מס.

4) הרב יפקח על עניני הדת לדון ולהורות בנוגע לאמונה; אך אין
בידו לענוש עונש כסף ומכל שכן לגדות ולהחרים. — רשות
ליהודים לבחור להם מביניהם אנשים לבא כסוד המאגיסטראט, ועל
הנבחרים ללבוש מלבושי העמים אשר הם שוכנים בקרבם; אך הנבחר
צריך לדעת, לקרות ולכתוב אחת משלש הלשונות האלה: רוסית
אשכנזית ופולאנית. — לכד זה נתבטל החוק משנת 1796 המהייב
יהודי הארץ לשלם תשלומי הפאסט פי שנים כאשר ישלמו שארי העמים.
ועוד חוקים טובים בהנוגע להיי אחינו, אשר הוציאה הממשלה בקובץ

מיוחד ונקרא בשם: „Уложение о евреяхъ въ Россіи“

§ 39) לדאבון נפשנו ההרגל אשר הודגלו בו אחבי מכבר, להתפרנס
מועסקי מכירת י"ש במלונות ובכפרים, נעשה להם כטבע, עד כי השכו שהפורש
ממנו כאילו פורש מן החיים, ובאשר כי עבודת האדמה היתה אז זרה להם,
ולא האמינו כי ימצאו בה מקור נאמן להחיות את נפשם. לזאת האסור האחד
ממכירת י"ש שנתערב בהמון החסדים, הצר להם מאד, עד כי גזרו צום ומספר,

ובעלות שועתם לפני כסא המושל הישר, אשר אך טובת העם היתה לנגד עיניו, נתן הרוחה לפקודת האסור הזה ולא נתקיים לעת ההיא. ואכותינו בראותם כי היתה להם הרוחה, לא נתנו את לבכם גם לזכות בזכויות הטובות אשר הכינה להם הפקודה, ומעמדם ככלל לא נשתנה לטובה.

§ 40. בשנת 1818 (תקע"ח) קבל „סוד-המלכים“ (קאנגרעס) אשר היה בעיר „אאכען“ ספר זכרון מאת הבריטאני „לואיס ווא"י (*), המצדד בזכויות ישראל. והקיסר אלכסנדר הראשון מבטיח להיטיב מצב היהודים בממלכתו כאשר שם לואיס בספרו זה, ובו בשנה פקד תקיסר הישר על היהודים לבחור מהם שלשה נבחרים אשר ישבו בעיר המלוכה פטרסבורג, להביא לפני הממשלה את עניני הכלל. אז נבחרו שלשה אנשים נכבדים לשעתם מאחב"י, ובהסכמת נבחריו כל הפלכים באספה רבה שהיתה בעיר ווילנא בשנת תקע"ח (כיום ב' ער"ה אלול), גזרו להרים את העמדות של כסף אשר נהגו לעטר בהן את ה„קייטל“, ולמכרן. לצורך הוצאות על נסיעות הנבחרים לפטרסבורג וישיבתם שם. אולם הנבחרים האלה לא הצליחו במעשיהם, ועד היום לא ידענו הנסכה: אם מאשר כי לא נסו אחב"י בדור ההוא לבוא בהיכלי מלכים ושרים לכלכל דברי עמם, ולכן לא מצאו הן בעיני הממשלה ולא עשו ידיהם תושיה, בעת אשר היה בידם לעשות הרבה ולהפיק רצון הקיסר החסיד הזה ז"ל ולרום קרן ישראל, או מהעדד ידיעת לשון המדינה ושאר ידיעות המכשירות את האדם לשקוד על דלתי רוזני ארץ. כי ממשלת פולין הרחיקה את הגלי אחב"י מסף היכלי ההכמות והידיעות ולא נתנום לנשת אל בתי הספר הכללים ללשונות להשכלה ולהנייות עולם. ולכן בצאת שמש חסדי אדוננו הקיסר אלכסנדר הראשון על הארץ להאיר את המאפל — והנה הם ערומים! — והקיסר הישר באדם הזה בהשבו, כי לא נתקיימו הזכויות הטובות אשר הכין לבני ישראל, ומעמדם המוסרי לא נשתנה לטוב, באשמת „הקהל“ ובחטאת אחב"י בחו"ל אשר התיעצו בכל עת את אחיהם ברוסיה, על כן הוציא בשנת 1822 (תקפ"ב) כתב הדת: לבטל את „הקהל“; ובשנת 1824 (תקפ"ד) נאסר ליהודי חו"ל לקבוע משכנם בארץ רוסיה.

§ 41. בשנת 1825 (תקפ"ה) עלה הקיסר ניקאלאי הראשון על כסא מלכות רוסיה. ובראותו כי היהודים לא יחפצו להשתנות ממעמדם שהיה להם מעת ממשלת הפולאנים, ולא יקיימו מצות הממלכה למען תנתן גם להם תורת

(* הוא היה הראשון למעוררי הרעיון ע"ד לאומיות ישראל.

אזרח במדינה, התחיל מצד אחד להקטין את זכויותיהם, ומצד השני להגדיל האמצעים הנאותים להרמת ההשכלה בבין היהודים. ובה בשנה נאסרה הישיבת ליהודים בפלך „אסטראכאן“ ונפות ה„קאוווקאז“; גם נאסר על בעלי האחוזות לתת שדותיהם בחכירה ליהודים. ובשנה השנית הוא שנת 1826 (תקפ"ו) נתבטל מס הנלגולת אשר על ידו נפטרו היהודים להרים אנשים לצבא, ויצא כתב הדת: כי היהודים יעבדו בצבא כיתר האזרחים, ועל שכם „הקהל“ הושם האחריות בעד העמדת אנשים לצבא כיתר האזרחים, ורק החפצים להתפטר יקנו תעודות הופש.

§ 42. בשנת 1829 (תקפ"ט) נאסר ליהודים ברוסיא לשאת משמרת פקודה במערכות הממשלה, ועל יהודי ממלכת פולין מלפנים, נאסר להתישב ברוסיא. — בשנת 1831 (תקצ"א) היתה המרידה הגדולה בפולין, ואף כי היהודים הראו אז אמונת לבנם לארצם החדשה, בכ"ז הושבה אחור בקשתם לתת להם תורת אזרח במדינה, ואהרי תום המרידה, נעשו שגוים רבים בחיי בני שבאו לחסות בצל ממשלת רוסיא. — בשנת 1840 (ת"ר ותר"ג) יצאה הפקודה בדבר יסודי בתי-ספר ליהודים ברוסיא, מראשית פעולת המיניסטר הגראף „אובאראו“ להשכלת היהודים ברוסיא; ואז היתה ראשית צמיחת ההשכלה לעמנו ברוסיא. בשנת 1842 (תר"ב ותר"ג) בא הגראף אוכאראו בכתובים עם חכמי היהודים בחו"ל, ה"ה: „הד"ר פהיליפזא הן“ ו„הד"ר יאס"ט“, לדון עמם על דבר האמצעים הנאותים להרמת רוח ישראל ברוסיא והפצת „ההשכלה“ בתוכם, ובה בשנה היה הד"ר „ליליענטהאל“ לרב בריגא. והממשלה מוציאה פקודה: לאסוף מיהודים גם קטנים הפחותים מכני י"ה ולגדלם בתור „בני אנשי חיל“ (קאנטאניסטים). גם הושת על היהודים להרים אנשים לצבא עשרה לאלף, בשנת 1843 (תר"ד ותר"ה) מוציאה הממשלה ברוסיא דת להוציא את היהודים השוכנים בקרבת הגבולים אשר בין ארצה ובין ארץ ממלכת פרויסען ואסטרייך, במרחק חמישים ווערסט מכל גבול. התחדשות האיסור משנת 1825 בדבר חכירת קרקעות, בתי-מלון ומשקה ליהודים. ואז נפתחו בתי-ספר פרטים ליהודים באודיסא, ווילנא, וויניצא וברדיטשוב, והיתה אז התעוררות כלליות לטובת יהודי רוסיא. — בשנת 1847 (תר"ו ותר"ז) יצא כתב הדת, שיהודי רוסיא מהויכים להחליף את כנדיהם וללבוש בגדים כבני עם הארץ, והעוברים ע"ז יענשו בעונשים המורים. אז היתה התעוררות נגד החקים המעיקים לישראל בכל רחבי תבל, עד כי בכוא הקיסר המנוח ניקאלאי הראשון „ללונדון“, הגישו לו אפרתי וגדולי

בריתאניא מכתב-בקשה להיטיב מצב היהודים בארצו, ואחינו השר הצדיק
ה"ר משה מונטיפיורי ז"ל התנדע אז אל הקיסר הנ"ל בפעם הראשונה.
§ 43. בשנת 1848 (תר"ח) פוטרת ממשלת רוסיא מעבודת הצבא את
היהודים הקולוניסטים המצטיינים בהריצותם בעבודת האדמה. הממשלה משחרת
את פני אחינו כרמיה ומונטיפיורי ז"ל לכא לרוסיא לראות בעיניהם את
מצב היהודים בני אמונתם; ואהרי נסיעת השר מונטיפיורי ז"ל לפטרסבורג
ועמדו לפני הוד הקיסר ניקלאי הראשון ז"ל, ואהרי קריאת סוד-ועד-הרבנים
לפטרסבורג (החכם ה"ר בצלאל שטערן, ד"ר ליליענשהאל, ה"ל מאנ-
דעלשטאם, הרב רייזעק מוזאלאזין ורבן של ההסידים בעלי ה"חב"ד"
דכי מנחם מענדל מלובאוויטש ז"ל) — נפתחו בתי-מדרש לרבנים
בווילנא וזיטאמיר. ונסדו בתי-ספר כמהלקת ראשונה ושניה בכל ערי הפלך
ורבות מערי הגליל ברוסיא; הוקבע נעדר-רבנים להתאסף לעתים מוזמנות
בפטרסבורג עם נעד מיוחד משרים נוצרים, בשם Еврейскій Комитетъ, לפקח
על כל עניני היהודים ולבקר את מעשי הרבנים; הניכו בתי-המדרש להכמה
ומדעים נפטרו מעבודת הצבא. הוטל עונש על כל עדה אשר לא תמציא
אנשים לצבא, לשלם כסף ענושים אלפים רו"כ לאיש צבא; הוקבע מס מיוחד
לאלה היהודים אשר יחפצו לשאת צניף (ארמאלקא) על ראשם; נאסר על נשי
ישראל לשום מכסה על פדחתן לכסות שערן ולשאת פאה נכרית; הממשלה
נותנת הרשיון ליהודים לבחור מקרבם „נוטריונים" לכל יצטרכו לפנות
אל נוטריונים נוצרים. בשנת 1854 (תרי"א) הוציא ממשלת רוסיא חוק, כי
הרשות לכל איש ישראל, לתת לצבא תחת נפשו, נפש יהודי בן עיר אחרת —
כשתפסו ואין בידו מכתב-מסע; הפקודה הזאת נודעת בשם „פאָײַמאַניקי". —
ונתנה חוק, לנהל ספרי הנולדים והנפטרים (מאטריקעל) בכל קהלה
וקהלה. בשנת 1854 (תרי"ד) בימי מלחמת קרים, יצאה הפקודה עוד הפעם כי
היהודים ברוסיא יתנו אנשים לצבא אשר נפשות לאף, ויצא חוק כי אין
הרשות לקהלות ישראל ברוסיא לבחור להם רב, כי אם מאלה שנמרו חוק
למודם בתי-מדרש הרבנים בווילנא וזיטאמיר, או באחד מכתב-ספר
הגבוהים והאמצעים; נאסר על היהודים לקנות אדמה בפלכי טשערניגוב ופאל-
טאווא, ונקרא דרוו מעבודת הצבא לקולוניות בניי בפלך יעקאטערניאסלאוו.
§ 44. השננים החדשים האלה כחיי ישראל ברוסיא, כמשך הצי הראשון
מקצת השנים הזאת האחרונה, אם כי הרחיקו ברוח טהור ורוח נכון מאחב"י
בפאדאליא, את כת פראנק וסיעתו עם כל התועים ומתעתעים שלכסוף

המחישו לצור מחצבתם, אשר היו כאברים המדולדלים בכשר בני עמנו, — בכל זאת עוד עמדו בשפל המדרגה, ולא יכלו לשבוע מטוב חסדי הממלכה, אשר התאמצה להסיר מעליהם חרפת עם, אשר ממשלת פולין בחוקיה המעיקים, טחנה את פניהם ותעשם לעם לא היה, לבזויי נפש גם בפני עצמם. ויהי בצאת החוקים הנ"ל לטובת אחב"י בארץ רוסיא, למען השותם לאזרחי העם לכל דבר ודבר, היו בני"י בפאדאליא, כיתר אהיהם בכל מדינות פולין, כמתאוננים. יען כי מאורך הזמן שנשקעו בשפלותם, נדמה להם כי לכך נוצרו; את עבודת שדה וכרם חשבו לעבודה גסה ומוזהמת, ולא לתפארת היא לישראל להתעסק בעבודה כזאת; כאילו התורה אסרה לנו ללמוד לשון עמים וכל דבר אשר משם אומנות או חכמה יקרא; הלילה לנו לצבוא אתם בצבא, ולא יאה לכל איש ישראלי ללמד בניו קשת; ומה גם ללבוש כמלבושיהם? יען חשבו כי תכנית מלבושיהם (אשר ממלכת פולין גזרה עליהם שיהיו משונים משלהם, או לתת אותות חרפה על לבושיהם) נתנה להם טהר סיני כתכנית כנדי כהן גדול המפורשת בתורה; — ומחויבים להיות נבזים ושפלים בעיני כל רואיהם, ולהיות נבעת מקול עלה נדף... ובכל זאת נראה כי במשך הימים הרבים האלה, בתקופות הרבות והשונות האלה שעברו עליהם הליפות ותמורות שונות, עם ישראל הלך לכמה דרכו וישמור את תורתו ואמונתו, את ספרותו ואת לאומיותו מכל משמר, מה שלא נראה בחצי השני מהמאה האחרונה הזאת, כאשר אספר הלאה:

§ (45) בשנת 1855 עלה הקיסר המנוח אלכסנדר השני על כסא מלכות רוסיא, ובה בשנה נתנו הנחות שונות ליהודי ארצו, והתחיל לעשות צדקה והסד בכל רחבי ממלכתו המעטירה; כי קרא דרוז לרכבות אלפי עבדי עולם; נתן חוקי חיים ומשפטי צדק לכל העמים החוסים בצלו, חקים ומשפטים השונים ומשונים כל האזרחים השומרים אמונתם מכלי שום פדות בין עם לעם בעלי דתות שונות; הושיב ברחבי ארץ ממלכתו שופטי שלום; עשה משטרים חדשים בנתינת אנשים לצבא; הרים את קרן ההשכלה כאופן מאד נעלה, עד כי בימים לא ככירים עלתה רוסיא מאה מעלות כסלם החכמה והמדע; ועוד תקונים טובים ומועילים אשר מי יכול לשא את ראש כלם? והפליא חסדיו גם עם אחב"י עבדיו, וכמלאך מושיע הופיע עליהם, ויפתח לפנייהם שערי כל בתי-מדרש החכמה והמדע, עד כי בשנים מועטות הצליחו גם עשו פרי הלולים ויהיו לרופאים (דאקטורען), לרוקחים (אפאטהעקער), למליצים (אדוואקאטען), לאנשי-מדות (אינזשינערען), לסופרים מהירים, לבעלי חרשת המעשה ומלאכת-

מחשבת, למנעמי זמורות, ולהרשים ולצירים ועוד רבות כאלה. במלה אחת:
האור החדש ושמש צדקה שהאיר על ארץ רוסיא ולדרים עליה כחסדי הקיסר
החסיד אלכסנדר השני ז"ל, זרחה גם על תולעת יעקב, ותקוה טובה היתה.
משחקת לפניו, כי לא יארכו הימים ויתערה כאזרח רענן בקרב הארץ; אולם
לדאבון נפשנו, רבים מהדור הזה שחונכו ע"י חנוך מסודר, כאשר גדלו והצליחו
לא עשו פרי ולא הביאו ברכה לעמם, כי הרחיקו ללכת ועיניהם חזו שוא
ומדוחים, ויחוו להם קרנים לגנח חומת בית ישראל וימלאו בית יעקב פרצים.
§ 46. ביום 1-מאריך 1881 עלה אדוננו הקיסר אלכסנדר אלכסנדר-
וויטש השלישי על כס ממלכת אביו המנוח ז"ל. הקיסר החדש אלכסנדר
השלישי השקיע את הפרעות, ויתן צו לפתור את שאלות היהודים בארצו.
טובה אחת נצמחה מרעות הפרעות, כי רבים מצעירי עמנו שהרחיקו ללכת,
התחילו לשוב אל עמם ואל תורתם ושפתם ואמונתם ולאומתם...

§ 47. ביום 20-אקטאבר משנת 1894 נפטר מלכנו הקיסר אלכסנדר
השלישי ז"ל, ועלה למלוכה בנו יורש עצר מלכנו הקיסר ניקא לאי השני
נ"י ויר"ה. ועתה לאלהים אשר התהלכו לפניו אבותינו הקדושים, לאלהים
הרועה אותנו מעודנו עד היום הזה, לאלהים אשר בידו לב מלכים ושרים,
לאלהים הטוב והמטיב ורב חסד ואמת לכל ברואיו — תקותנו, כי כימי
מלכנו זה, ירום הודו ותנשא מלכותו לאורך ימים, ויצילנו מכל גזרות קשות וייטיב
מצבנו, מעתה ועד עולם, אכי"ר!

ג.

לקורות גזרות שנות ת"ח ות"ט.

§ (48.) נוסח המצבה הראשונה שהקימו אחב"י ב"נעמירוב" לחתן ובלה אשר
מָבְעוּ בנהר „נעמיר“ בשנת ת"ח — לכל יהי כבודם לכלימה בידי הקאזאקים: *

„הנאהבים, עוללים ויונקים, נשים כאנשים,

והנעומים, התנים וכלות, נפשות מרושים,

בהיותם לא חסרו דבר נאה,

גם הכינו להוליכן לחופה נאה,

במותם, יסוד הנחל קטון מהבילה;

לא נטבחו, רק נטבעו לעולה,

נפרדו הגויות, והנפשות נצטרו סלה.”

§ (49.) נוסח מצבה ישנה שמצאתי בעיר „וואראשילאוקי“ מהזו „וויניצא“: (**)
„עד הגל כי בחרב נפלו פה עם ישראל לפני האיידאמאקים.“

* אמר מנ"ל: נוסח המצבה הזאת, הקינה והסליחה שימצא הקורא להלן, העתקתי מהעלים האחרים שנשארו מהפנקס הישן אשר לעדת ב"י בנעמירוב, בתקון והגהה ובהערות ממני ומאת הרב החוקר חו"ג ז"ל. — הגזרות שונות וספורים מבהילים יספרו יהודי-נעמירוב מהעת הנוראה הזאת, וביניהן, שלש הגזרות מוקרה אחד שקרה לשלש עלמות יפהמות, אשר אמרו הקאזאקים לקחתן להם לנשים, והן הערו למות נפשותיהן, לכל יהי כבודן לכלימה ביד תולליהן המתעוללים בהן; האחת קפצה אל מצולת הנהר „נעמיר“ בעברה בו באניה עם אוהב נפשה אל היכל תפלתם; השניה, דברה בערמה אל שובה ואוהבה לאמר: „כי היא לא תירא מכל כלי מות, ואם יורה בה כדור עופרת רא ירע ולא ישחית לה“, ותפתחו בחלקת לשונה לנסות הדבר, ויעש לה כן ותפול שרודה; והשלישית קפצה גם היא אל מצולת הנהר „נעמיר“ עם החתן שלה, ומעשה שהיה כך היה: בחור אחד מנכבדי עיר נעמירוב היה קרוא לתורה ביום השבת, וביום ג' י"ט סיון היה נועד יום החופה; ביום ב' ח' סיון, נפלו הקאזאקים על העיר ויעש בה הרג רב, החתן רץ אל הכלה להצילה מידי המרצחים ושניהם התגנבו מתוך העיר ויתמלטו דרך רחוב צר ויגשו אל הנהר, שם באו לקראתם מנהג הקאזאקים; ויהי בראותם את הסכנה המרחפת על ראשם וינוסו אל חוף הנהר ולהצלחתם מצאו שמה ספינה קטנה וישבו בה וישטו לאורך הנהר; הקאזאקים השליכו עליהם אבנים, אך כאשר ראו המרצחים כי האבנים לא תגענה אליהם, קפצו אחרים מהם אל המים והחלו לרדוף אחריהם, ואז חבקו שניהם החתן והכלה וא"ו וישבעו במי הנהר, — כעבור ימים אחרים אחר ההרג הנורא נמצאו גופות שני הנטבעים אצל החוף, והיהודים אשר נפשם נשארו להם לשלל, קברו אותם אצל בהכנ"ס, על המקום אשר עד היום הזה יראה גל אבנים מוקף בחומת אבנים, וכנראה מנוסח המצבה הזאת, יש השערה לההגדה האחרונה הזאת. — נוסח המצבה מיוסד ע"פ הפסוק „הנאהבים והנעומים בחייהם ובמותם לא נפרדו“ [שמואל ב' א']; והאותיות „ה' ו' ב' ו' ג' ב' ל' נ' פ' ר' ד' ו'“ המנוקרות בהפסקים עולות לפרט ת"ח.

(**) נוסח המצבה הזאת הגיע אלי ע"י הג' ר' אברהם רפא פורט ג"י שהחזיק בהכירה את אדמת העיר „וואראשילאוקי“ מאזונית העיר הנסיכה פאטאצקי; ומעשה שהיה כך היה: בשנת 1875 קבל ידידי הג"ל פקודה מהנסיכה פאטאצקי שהתגוררה אז „בפארוי“, לעקור משרש את ערערי-היער הנמצאים לא רחוק מהעיר, ויהי בעת שהתחילו החופרים לחפור

§ 50. שתי נוסחאות ממצבות ישנות שנמצאו שקועות באדמה כבת-
עלמין הישן בעיר „קראסנא“ מחוז „יאמפאלא“ (*):

או „זמק בוק נבק“.

ב) „והאבן הזאת לעדות כי יאות למכני פה ג'ק (גניות קדש) של
הסידים ופשטנים תנצב“ה.

§ 51. נוסח מצבה ישנה בב'ע של עיר „בערשיד“ מחוז „אלהאפאל“:

„מ'ק (מקום קבורת) הנהרגים על קדוש השם ע"י הרועים

זנבישמ ביום כ"ב לח' סיון.“ (**)

§ 52. נוסח מצבה ישנה בב'ע של עיר „לאדעזשין“ מחוז „הייסין“ (***)

„זאת המנוחה והנחלה לגוי קדוש אוי דאבון עינים,

זאת היא קבורת צדיקים דומים למלאכי שמים,

זאת המצבה שכרינו לעבדי אלקים היום,

זאת מנוחת עם קדושים עד ישקף ויראה משמים.“

באדמה, מצאו מצבת אבן שקועה בארץ, ועליה חרותים בכתב מרושש הנוסח הזה, וידי הנ"ל
בקשני לבא אליו לעשות העתקה נכונה מהמצבה הזאת, למען יוכל לשלוח את ההעתק אל
הנסיכה לפארוז, בהרתי לבא אליו ואחרי עמל לא מעט צלחה בידי לעשות את ההעתק אשר
הנחו פה לפני הקוראים, ומצאתי בהאותיות המנוקדות את הפרט ת"ח למנינו; ואלם בהגיע
ההעתק לידי הנסיכה בפארוז, דרשה מאחד מחכמי עמנו שמה, להעתיק לה אות באות נוסח
המצבה הזאת גם לשפת צרפת, והחכם המעתיק מצא גם פרט השנה של 1648 למנינם בכל
האותיות מהמצבה.

הנסיכה שלחה את נוסח המצבה וההעתקה הצרפתית להורה לעיר וואראשילאווק וצותה
לסוכנה, כי יהיה שמורים בגניו ארמונה, ובשנת 1882 צלחה בידי, ברשיון סוכן הנסיכה הנוצרי
הישר באדם האדון К. Врублевскій לעשות העתקה הזאת כפי שפטר גם החכם מפארוז
ששמו נרשם מתחת ההעתקה בראשי תיבות B, G; ומאשר אדמה כי הר"ת הם משם החכם
ב"ג ז"ל (ר' ב' ע' ר' ג' א' ל' ד' ב' ע' ר' ג' מפארוז) הנודע למדי בהספרות העברית, לכן אבקש מכבוד
החכם החוקר ה' ישראל א' א' ג' א' ל' ד' ב' ל' א' ג' נ"י, שהביא לדפוס את כתבו ב"ג ז"ל, או
מישאר חכמי עמנו בפארוז מוקדו שם ב"ג — שיואלו לחפש בין כתבו ב"ג, אולי ימצאו בתוכם
רשימה מנוסח המצבה הזאת, אשר בלתי ספק כתב עליו הערות מחכימות מאוירי נתיב על
הגזרות ההן, לפרסמה באחד מכתבי העברים — וינתן להם תודה ע"ז;

(* נוסחאות המצבות ההן, הקינה משפת יהודית-מדוברת לקורות הגזרות בימי ג'ט א
ומכתב מעשה ידי אומן מקורות הקראים, שימצאו אותם הקוראים להלן בקונטרס ד', העתקתי
מכ"י הפרופיסור קארדי גיסו של אדון העיר „קראסנא-סטועק“. האותיות המנוקדות יעלו ת"ח
לפרט, ופתרונו (כפי שפטר הרב המנוח ח"ו ג' ז"ל): זה במקום קבורת בני זרע קודש נהרגו
ביסורים קשים. „זאת“ עולה ת"ח לפ"ק.

(**) האותיות המנוקדות עולות ת"ח לפ"ק, ופתרונו: „ונתבקשו ביישיבה של מעלה“.
(***) כל מלה מראשי החרוזים האלה (זאת) עולה ת"ח לפ"ק.

§ 53. קינה¹) לרבנו הקדוש מו"ה יחיאל בר אליעזר ז"ל²) הנהרג על קדוש השם³) בשנת ת"ח לפ"ק, הובאה אלינו מרבנו יום טוב ליפמאן נ"י מקראקא⁴) בשנת "אוי ואבוי בזכרי הוה על הוה" לפ"ק⁵) וחתום שמו בראשי החרוזים:

¹) הרב בעל תוספות יו"ט ז"ל כותב הקינה הזאת, היה לפני גזרת ת"ח אב"ד דק"ק נעמירוב, כפי שמעיד בעצמו בפירושו תו"ט (פאה פ"ו משנה ז') וז"ל: „והנה זכני ה' כאשר עשיתי מהדורות אחרונות כשהייתי וישב בישיבה דק"ק נעמירוב הגדולה בארץ רוסיא אחרי ימי עניי ומרודי", וכו'. ספר ברכות י"ד ה' תתקכ"ב חזו"ת מ. ג. ל.

²) אמר חו"ג: פרשת גדולת הרב הנכבד הוה, שקדש שם שמים ברבים, נסתרה מעינינו, אבל מדבריו אנשי דורו הנאמרים, נראה ברור כי גדול כומונו היה, ורבני וסופרי זמנו ובראשם הגאון מוה"ר שבתיהן בעל „הש"ך" והרב ר' גבריאל בר' יהושע שוסב ערג בעל „פתח תשובה" מוזכרים אותו רשם ולתהלה, חבר הספר „שבוי לוחות" דרשות על קצת פרשות ובאור מאמרו „אל תקרי כך אלא כך" בדח"ל [לובלין שנת ת"ס].

³) אופן מיתתו וספרו לנו הסופרים ה"ה ר' נתן נטע הנוכח בספרו „יון מצולה", ר' יהושע בר' דוד מלבו בבעל „צוק העתים" ור' אברהם אשכנזי בספרו „צער בת רבים" כתב יד אשר יצא א"ה לאור ע"י (*). וכלם כאחד מעידים כי תופר מנע לים מנעמירוב הרג במקלו את הרב סמוך לבית-החיים, שברח עם אמו, מטעם שאם יהרגוש על בית-החיים יבואו עכ"פ לקבורה.

⁴) הרב הגאון רבי יום טוב ליפמאן בעל „תו"ט" ז"ל, נולד בשנת של"ט (1579) בארץ אשכנז (**). בעיר „וואלירשטיין", ובהיותו בן לא"ה שנה השלים חבורו הנודע „תו"ט" על כל „שאת סדרי משנה", המפורסם בכל תפוצות ישראל; במרחשון שפ"ה לפ"ק נתקבל לאבד"ק „ניקלשבורג", ובאדר שבאותו שנה נבחר לאבד"ק „ווינא", וישב שם עד פורים שפ"ו, ומשם בא לק" „פראג" אשר קבלהו לאב"ד וראש ישיבה, ויקומו עליו ועל מנהיגי העיר מלשינים אשר הביאו דבתו רעה לפני הקיסר, באמרום כי כתב בספרו „מעדני מלך" דברים קשים נגד דתם, ויסע הרב בפקודת הקיסר לווינא בתמוז שפ"ט ויותן שם בבית הסוהר ארבעים יום, עד כ"ה מנחם אב, ויצא חפשי בעבור פדיון עשרת אלפים כסף אשר פדוהו אוהביו וישב לפראג (***) בסוף שנת שצ"א נתקבל לאב"ד בק' „נעמירוב" [עיין לעיל בהערה], ומשם באייר שצ"ד לק' „לאדמיר" (וולאדמיר) במדינת פולין, וגם פה לא מצא מנוח לנפשו, כי הלשינו ערוי עוד הפעם לפני הממשלה, ואחרי עבור עשר שנים נבחר לרב בק' „קראקא" (כ"ח מרחשון ת"ד) ויתקע שם אהלו, אהל של תורה, ונשא את עבודת הקדש על שכמו עד שנחבש בישיבה של מעלה בכ"ד אלול ת"ד (1654) ונקבר שם בכבוד גדול¹). והנה מלבד ספרים רבים שחבר (עשרים במספרם) חבר גם סליחות על גזרות אוקריינא אשר נהגו לאמרם, לזכר הגזרות הנוראות בשנת ת"ה ות"ט, ביום כ' סיון, ונדפסו שלש פעמים, אבל מרוב הזמן וממטלטול העם כמעט ספו תמו ואינן. ואך אחרי יגיעה רבה ועמל רב צלחה בידו להשיג מהן העתקה ומגמתו להוציאן לאור.

⁵) עולה לשנת ת"ג לפ"ק.

(*). כבר נדפס בקונטרס „לקורות הגזרות על ישראל" מחברת ג' [קראקא תר"ט].
 (**). כנראה מדבריו (כלאים ס"ט י"ז) „כאשר שמעתי גם בימי חרפי ורואיתי באשכנז ארץ מולדתי".
 (***) כמסופר בחרוכה בספרו הקטן „מגלת איצה" [ווינא תר"מ].
¹) עיין ס' עמודי העבודה להרב ר"ל לאנדס הוט דף 83, 84.

אותה בכבי על גזרות נעמרוכ וטולטשין, הכרה שמואל הלוי⁽¹⁾ ובהרוז
ש' רשום שמו:

אלי אלי בזכרי הצרה הגדולה.

שפקרת עלינו אלהים שנתיים כנולה:

באיין מלך⁽²⁾ וון וקדר הרכבת לראשינו.

המה פרצו פריץ ואתה פקרת עונותינו:

גכרו ועכרו ראשינו חטאים ועונות.

ומצאנו צרות זו מזו שונות:

דימו וארכו בשנה זאת⁽³⁾ עם לא בינות.

צרה אחת⁽⁴⁾ היתה לאחינו בש⁽⁵⁾ מדינות:

העיר נעמרוכ הגדולה נלכדה בשחיתותם⁽⁶⁾.

טולטשין הבצורה⁽⁷⁾ ועירות נודעים בשמותם:

(1) לא אדע מי הוא? אם בן הרב הגאון מוה' יום טוב ליפמאן הלוי העל ליר בעל התו"ש ז"ל? או בנו של הגאון המקובל מה"ר ישע'י הלוי הורוויץ בעל הש"ל ה ז"ל? כי שניהם חברו, סליחות, תפלות ואל מלא רחמים" על הרוגי נעמרוכ וטולטשין.

(2) המחבר ירמוז בזה, שבעת קס חמ על ניצקי להלחם עם עם הפולאנים, מת המלך הרחמן וולאדיסלאו, והיתה מדינת פולין שכולה וגלמורדה.

(3) ת"ח. (4) ת"ט.

(5) גם לפי דברי המחבר „מהאל מלא רחמים" שימצא הקורא להלן, נחרבו יותר משלש מאות קהלות קדושות.

(6) ירמוז על המעשה שהיה בעת ההיא בעיר „נעמירוב": כשבועות אחרים אחרי הנצחון הראשון של הקאזאקים על שני שרי צבאות פולין, בא גדוד מהם וישימו מצור על נעמירוב העיר, אשר נקבצו באו אל תוך חומותיה הבצורות, יהודים רבים מערים הקרובות, ויסגרו את שערי המבצר בברית-ברזל מפני הצר הצורך; אפס הקאזאקים השבו מזימה ולקחו דברי סתר עם הפראואמלאוויים אשר בעיר, ויועצו לעשות במרמה, וילבשו בגדי פולין ויקרבו אל העיר בתרועת קול שופר, או האיצו הנוצרים אשר בעיר ביהודים לפתוח את השערים לאוהביהם הבאים לעזרתם, ומבלי דעת שמעו היהודים לקולם, אך כמעט באו הנובלים העירה — והשמידום כלם כאיש אחד בימורים ועגוים קשים ומרים, כי יהרו עם תושבי העיר הקאתולים, התנפלו גם על היהודים ועשו בהם טבח נורא (עיון „וון מוצולה" דף ה' ודברי ימי רוסיא" להד"ר מאנדל קערן צד 56).

(7) אחרי הריגת עיר נעמירוב, שמו גדוד קאזאקים (תחת יד פקידם קריוואנאס) מצור על העיר „טולטשין" ויען שבין היהודים היו אנשי חול אשר תקעו כף עם אצילי הפולאנים לצאת לקראת נשק ולהלחם באויביהם, ונשבעו יחד לסוכך ולגונן על העיר והמבצר עד תום הזאתרון בהם, והקאזאקים והאכרים לא ידעו עוד מתחבלות המצור — על כן הצליחו היהודים שהפולאנים להפיל מהם רב, או שמו הקאזאקים אל הערמה פנקהם, ויברו על לב אצילי פולין והבטיחום כי שלום יהיה להם ולא תאונה להם כל רע, וכל מגמתם רק לקחת נקם מהיהודים אויביהם בנפש, והיה אם יואילו הפולאנים להסגירם בידיהם יסורו מעל העיר. הפולאנים חללו את שבועתם, ויצו על היהודים להתפשט את אוניהם, ואחרי שהתנצלו את כלי-נשקם, פתחו הפולאנים את שערי העיר לפני הקאזאקים אשר עשו בהם הרג רב [שם צד 57].

ורשעים בגובה אפס יצרחו ויריעו.

טבחו במאכלת (1) קדושים בהוריהה הכריעו:

זדים רבים קמו עלינו בעלילותם.

ובילדי נכרים ישפיקו או תאותם:

חשבו להכחידנו, בנות ונשים אנסו (2).

ראשי עוללים נפצו (3) ומוהם רפסו: (4)

כל הרע אויב מכותיו כהרף-עין.

הרוגים דן ברסוק אברים (5) ובכלי-זין:

להרפתנו אנשים ונשים קמנים וגדולים.

בהורים ובתולות יונקים אף עוללים:

מסרו נפשם ואת גויתם יחד.

באימה על קדוש השם המיוחד:

נקמה נקח אמרו אנשי המלחמה.

למקדשם נבוא מהרם עשות לשמה:

ספרי תורות קרעו עליהם רמסו והדריבו.

וברצועות תפילין סנדלי הגליהם הכריבו: (6)

על אלה אני בוכיה מלך עולמים.

ארך אפים שמע שועת תמימים:

פלגי מים תרד עיני העלה אותם.

אל מקדשיך כי אבינה לאחריתם:

(1) עיין בס' „פתח תשובה" בפסוק „שנת רצון לה' יום נקם לאלקינו" כי „הראו הלכות שהיטה וברוקה בעצמנו", ואחריו דברי המפרש.

(2) רבות נשים ובנות אנסו הזדים, אח"כ בדת כפרו ויהתנתו ליונים [צוק העתים אות ר'].

(3) עיין הסליחה על ת"ח ות"ט מהרב בעל תוספות וי"ט, המובאה בקונטרס „לקורות הגזרות על ישראל" (קונט' א') להרב חו"ג ז"ל.

(4) כמו שכתוב בס' „דברי ימי רוסיא" הגל' [צד 57] „אחרי אשר לקחו המשתותים האלה את כל הונם וקנינם, נטלו עליהם (על יהודי טולטשין) אחת משתי אלה: אם לעבור בשלה או להמיר דתם" וכו'. וכן בכל המקורים שבידי לגזרות ההן, נמצאו מעשים כאלה.

(5) בעל „פתח תשובה" [דף ח'] יספר לנו: „מעשה בוקן אחד שהיה הוא ובניו נשבה אצלם, ולקחו בהברתם את הבן לעינו והשליכוהו למעלה וקבלוהו על הרוכח כמה פעמים" וכו'.

(6) כמו שכתוב בס' „מגלת איבה": „הוציאו כל הס'ת ישנים גם חדשים וקרעו לגזרים ונתנום למרמס רגלי אדם ובהמה סוסים ופרשים, ועשו להם מהם סנדלים ומנעלים שקורין „פאסטעליס" וכו'. ובס' „פתח תשובה": „ויותר קיבלנא רבתא שעשו בחתוכות הוריעות הקדושות מנעלים הבוים שקורין בלשון יון „פאסטלוש" כדי להגן על הסמרטוטין שכרכים כרגליהם ויקערום ויהקום ברצועות של תפילין" וכו'. וכן הוא בס' „צוק העתים" ובס' „צער בת רבים".

צפית במפאוב בניך ולא השגחת ממחומים. רבץ יצאיה פתחה
 אספת שלומך החסד ואת הרחמים: החסד הרחמים והחסד
 קדוש ישראל, אל גורא עלולה. מי יציה יצא סמך חז, חסנת
 נאמן עלינו הדין לפרתך תתלה: חסנת חסנת חסנת
 ראת הרכיטה וכוזר הישרים והתמימים יציה חסנת חסנת חסנת
 דרוש שפודרדמס מאנשידמים: חסנת חסנת חסנת חסנת
 שדי כה תחשה ובניך בצרה גדולה.

אל תוסרם עוד, קנא לבניך בגולה:

תמורד קין משיחך ושנת שלומים.

אל מלך יושב על כסא רחמים:

§ 55. אל בלא רחמים לב' סיון: *

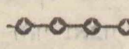
אל בלא רחמים הדין אלמנות אביו יתומים, עד אין תהשה אותתאפק לרם
 תמימים שנהרגו כמות אלפים ורכבות מישראל הקדושים, אשתתן מנוחה
 נכונה למעלה, מכנפי השכינה לנשמותיהן של הרוגיו עיר נעמוב הגדולה,
 שארינראד, פאתרכושט, מולמשין, פולנאדה, באה, בעוכוזה, נהראל, קראשניק,
 וולאדו, ושאר קהלות קדושות וזרח משלש מאות במספר ובמנונא יצמחו
 דוסיא ואוקריונא, פאדאליא, וואלון וליטא, הכמיא דספריא, ראשי עממא,
 דרשיא ופולפוליא, כספריא, בעלי מקרא, בעלי משנה, בעלי גמרא, בעלי
 תריסין, בעיון ובשנינא, בטעם ובסברא, שנהרגו על קדשי שם המיוחד הנכבד
 והגורא הנקובים בשמותם. מורי מורינו הרב הגאון הגדול ר' יחיאל כמות"ר
 אליעזר, מוה"ר חיים כמות"ר יצחק, מוה"ר שלמה כמות"ר שמואל הלוי,
 מוה"ר יצחק כמות"ר שמשון, ואורי ואבוי שנהרגו הרב המגיד גאון תפארת
 חמד מורי מורינו רבי שמשון כמות"ר פסח מגיד מאוסטרפאלי ושאר אנשים
 ונשים וילדים וילדות אלפי אלפים רבוא. מי ימנה מי יספור, לא בלשון נחמא
 כי אם באמת ובתמים שנשפך דמם כמים בזה השנה שנת ת"ח על יהוד שמך
 הגדול והגורא, ולא נסעו אחר בוגדים וקראו שמע ישראל ביהודא גמורה צרהו
 וזעקו כפחד ובמורא; הוה על הוה, שבר על שבר, בת עמי, האמונים עלי
 תולע, חבקו אשפתות בעיר וכשדה וכיערה, המתים שמוחים על פני השדה

* נעתק כ"סדור התפלות" כ"ו ככתב אשורו על קלף, הנמצא בבית-הכנסת הישן בעיר
 "שארנראד" כחזו "מאהילוב-פאדאלסק" ונרפס ג"כ בקונטרס א' "לקורות הגזרות על ישראל"
 להרב חיו"ג ז"ל. הרב חיו"ג ז"ל.

והחיים השלכו לקבר בלי טבח, וחשבו לפניך המם שנשפך ואיברים ופדרים
 שנתעכלו בעולה וכוכה, מנוחתם יהי כבוד כמעלה כרכי עקיבא וחכריו בעלי
 הטבח, עד יעמדם לקץ הימין יום טוב ארוך בשובה ונתת ושבה. ובזכות כל
 הצדיקים וצדקניות הנפוצות ככמורה. ולכן בעל הרחמים יסתירם כסתר כנפיו
 לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמתם, ה' [קום] נקמתם הוא נחלתם, וינהו
 בשלום על משכבותם, ובלשון צה וכשפה ברורה יענו ויאמרו כל האומיא
 הקדושה אמן אמן.

§ 56. אַל מלא רחמים על הרוני עיר טולטשין בשנת ת"ח* :

אַל מלא רחמים, שוכן בגבתי מרומים, המציא מנוחה נכונה, תחת כנפי
 השכינה, לנשמותיהם של הרוני טולטשין העדינה שמסרו נפשם יחד,
 באימה ויראה ופחד, על קדוש שם המיוחד, כשלשת אלפים נפשות כלם לשמים
 לב אחד, בראשם הנאונים מוה"ר אליעזר בן מוה"ר יקותיאל, מוה"ר שלמה
 בן מוה"ר שמואל הלוי, מוה"ר חיים בן מוה"ר אברהם, שדמם נשפך כמים
 זאת * השנה, כי רחק מני ** מנחם, היא סימנה, לאלף הששי לבריאת
 העולם למנינא, ושאר קהלות קדושות כשלש מאות במספר ובמנינא, במחזוי
 פאדאליא וואלינא ואוקריינא, שפשטו לטבח צו[א]רם, בכל לככם נפשם ובשרם,
 לא חסו על בניהם ושארם. לכן בעל הרחמים יצרור בצרור החיים נשמתם,
 אדני אלקים הוא נחלתם, ויוכור לנו עקרתם, ויעמוד לנו ולכל ישראל וכותם,
 וינהו בשלום על משכבותם. ונאמר אמן.

* נעתק מעובון ב"י של החכם הרב ר' יהושע באנק. ז"ל מטולטשין בעל
 "תבוסת אבשלום".
 ** עולה ת"ח לפ"ק. ** עולה ג"ב ת"ח לפ"ק.

לקורות גזרות שנת תקכ"ח.

§ 57. אמר מנ"ל: אם לקורות שנות ת"ח ות"ט בימי „המעלניצקי“ נשאר זכרון בספרות העברית ע"י הספרים והסליחות, הקינות והבקשות שנתחברו אז, המכלכלים פרטי הגזרות הן, אבל בנוגע להגזרות שנתכו על ישראל בימי „נאנטא“ — מעטים הם הזכרונות בספרותנו; ומלבד הספר הקטן בשפת יהודית המדוברת „מעשה גדולה או גזרת אומאן“*; „אגרת אהת“ שהביאה הרב ה"ר אריה ליב בר' מרדכי עפשטיין ז"ל אבדק"ק קענינסכערג בספר „הפרדס“**); „דרוש“ שדרש בשבת-תשובה שנת תקכ"ח ע"ד הגזרות האלה הרב הנאון ה"ר אברהם מאיר הלוי עפשטיין בן הנאון הנ"ל***); „תפלה בחרוזים“ הנמצאה באחד מכתבי-התפלה לעדת בניי בעיר אומאן, ולקטים מספרים ישנים שנאספו ע"י הרב החוקר חיו"ג ז"ל, ונדפסו בקונטרסו האחרון „לקורות הגזרות על ישראל“****), — כמעט לא נמצא בספרותנו ידיעות ברורות בנוגע ליום הגזרות בימי „נאנטא“ בשנת תקכ"ח. — לפי דעת ידידי המנוח הרב חיו"ג ז"ל, לא באו בספרותנו זכרונות לגזרות תקכ"ח, מפני כי בימי המיל (כמאה ה"ז)

* אחרי עמל לא מעט צלחה בידי להשיג את הספר הזה ולהריצו לידידי המנוח הרב חיו"ג ז"ל, וודפסו הרב החכם ה"ר דוד כהנא נ"י מאדעסא, בקונטרס האחרון „לקורות הגזרות על ישראל“ להרב החוקר חיו"ג ז"ל, שהו"ל אחרי מותו.

** נדפסה בקונטרס ג' „לקורות הגזרות על ישראל“ להרב חיו"ג הנ"ל.

*** נדפס בסוף הקונטרס האחרון „לקורות הגזרות על ישראל“ להנ"ל.

**** ואלה הם הספרים אשר על פיהם יש לאל ודנו לדעת את תולדות בניי בפולאניא מן שנת ת"ח עד שנת תקכ"ח, שאסף ולקט מהם הרב חיו"ג ז"ל בקונטרסו האחרון:

א] מהקדמת הספר „דרוש לחג השבועות“ להרב ה"ר צבי הירש בר' יהודה ליב כהנא ז"ל (נדפס בוויניציא בשנת ת"ט).

ב] מס' „ברכת הזבח“ להרב ה"ר אהרן שמואל קיידינובער ז"ל (אמשטרדס שנת „משפט“ — תכ"ט).

ג] מהקדמת ס' „חסד שמואל“ להרב ה"ר שמואל בהקדוש ה"ר דוד אוורבאך ז"ל מק' לובלין (אמשטרדס תנ"ט).

ד] מהקדמת ס' „ראשית זכורים“ להגאון ה"ר חנוך העניך בר' אברהם דיין מפוזן ז"ל (פסד"מ תס"ח).

ה] מס' „שם יעקב“ להרב ר' יעקב בר' יחזקאל הלוי מזלעטאווי ז"ל (שס תע"ז).

ו] מס' „שער המלך“ (על דרוש) להרב הגאון מוה"ר מרדכי בר' שמואל ז"ל אבד"ק ווילקאוויטש, בחלק שני פרק ו' (דיהרנפורט תקנ"ז).

ז] מהקדמת ס' „ראש יוסף“ לה"ר יוסף בר' יעקב ז"ל מפיטשוב (קישין תע"ז).

ח] מס' „אגודת אוזב“ להרב הגאון ה"ר יעקב ישראל מייזלוש ז"ל, מ"מ דק' קרעמיץ, בהקדמתו למגלת איכה, ובפירושו (ב' יו"ד).

עלה בידי כמה רבנים וגדולי הדור (משנת ת"ח עד תמ"ו) לעזוב את ארצם בימי המהפכה ולהמלט על נפשם אל מדינות אחרות אשר שם מצאו מרגוע לנפשם, והיתה לאל ידם להעלות עליו גליון את זמנן הנזרות שהיו בארץ מולדתם, כמו הגאונים: ר' יום טוב ליפמאן הלוי העליר ז"ל, ר' משה בהן מק' "נראל", ר' שבתאי בהן (הש"ך), ר' משה רבקה, ר' שמואל אהרן קוידנובר, ר' אברהם אשכנזי בעל "צער כת רביב" וכו'. גם הרבנים מגולי יהודי פולין שלא כתבו בעצמם את מקרי זמנם, ספרו את מעשי הנזרות לחבריהם בחו"ל, והם מצדם, חקקו בספר למוזרת עולם את מעשי הנזרות כפי ששמעה אזנם, כמו: ר' נתן גטע-הנובר בעל "יון מצולה", ר' יהושע מלבוב בעל "צוק העתים", ר' שמואל פייביש מוויען בעל "מיט היק" ור' גבריאל שוסבערג בעל "פתח תשובה". אולם בימי "גאנטא" (כמאה ה"ח), מלכד שמצב התורה וההכמה בין עמנו בארצנו בזמן ההוא היה בכלל בשפל המדרגה, גם ההכמים המעטים שהיו אז במדינת אוקריינא, במיעוט כלם נפלו לפי הרוב ע"י ההיידאמאקים, ואף גם אחד מהם לא נמלט על נפשו לחו"ל, ולא נשאר מי שימשוך בעט סופר לספר גזרות תקכ"ח ואת אכזריות גאנטא. והנה, יען כי מעטים המה הזכרונות בספרותנו לקורות הנזרות בימי גאנטא, אביא בזה איזו העתקות ממצבות ישנות הנמצאות בחצר הדמות בעיר פאדאליא, וקינה אחת, אשר אם כי כתובה היא בשפת יהודית-אשכנזית, בכ"ז יקרה היא לחוקרנו בארצנו, וראויה להתפרסם ברבים למלאות בה מעט את החסרון בתולדות דברי ימי עמנו בארצנו:

§ 58. נוסח מצבה ישנה שמצאתי בבית-הקברות הישן בעיר מאהילוב פאר':

כתר תורה:

כ"ד תשרי שנת "אבוי כי צדיק בדורו נאבד" לפ"ק (59, § נוסח מצבה ישנה בכ"ע בעיר הייסין).

ק"ו

על הנדרגים על קדוש השם בשנת ג'ב"ת/יא'מ'ג' לחד' כסליו.

(ו"ח) פרט השנה עולה תקכ"ח למניננו שהיא 1768 למנינם, והוא בימי גזרות גאנטא, בא לידו מירי המשיביל ה"ח של מנה יו"ט מאן משם ה"ח ר"ת ק"ו והם המלות "קינה והנה". והאותיות המנוקדות שיעלו לשנת תקכ"ח לפ"ק. פתגונם: (נפשם בשוב תלון יורעם ירשו ארץ יהיתה כנוהתם י"ג לחדש כסלו).

§ 60.) נוסח מצבה ישנה כב"ע בעיר משעמשילנוק: ("

"אוי לנו שכך עלתה בימינו בשנות ראינו רעה

וכי ישאל בנך מחר לאמר: מו האיש הלזה?

ואמרת כי בערה ביעקב אש, שלהבתיה רבב מיוחסם,

ופה ג'י'מ'י'ש'ע'י'מ'ו'ה'נ' לפ"ק שמסר נפשו במס"ג

§ 61.) נוסח מצבה ישנה כב"ע בעיר לארעזון. ("

"קבר איש האלקים שקדן בתורה

לנפש הודיע אחריו גדול אהבתו לתורה

מקובל אליו כל היום וכל הלילה על התורה

נה נפשו בעת קבץ פעלים לתורה

ציון מוריני ורכנו הרב מוה"ר קלמן צבי"ל

בהרב "חק נתן" שנהרג כסורים קשים

יום יו"ד לחד כסליו התקב"ה ליצירה.

§ 62.) קינה בשפת יהודית-אשכנזית על אנדות תקב"ה (**)

אכינו שבשמים חזי אחי קענשמי ראש ציו

אוקריינער אידען זאל אוונע גרוישע צרון גושון.

בטל מעלינו די גרוישע נזרה פון די הייראמאקן,

באלטער אידען האט דער רשע סילה גיטאן טריינקן בראקן אין האקן. (')

גזרות קשות, אזעלכע ווי איז גיערט ניווארין אין דער וועלט,

גאנצע האט אויך קליינע קינדער ממית געוועזן אין נאך דעם גינעמין געלט.

דעם רב האט זיך ווי רישקים וואסר אין די גאסן גינאסין,

דראניר אודען האבין נאך מעריר פון באלטער גינאסין.

פתרון האותיות המנוקות שיעלו לשנת תקב"ה לפ"ק, הם כפי שפתר לו הרב חיי"ג

ו"ל: "גיהת יעקב כיוחם יבא שלום על כשכבו, הולך נכחו", שמסר נפשו במסירת נפש.

זאולי הוא ממשפחת הרב ר' אברהם ב"ר שמואל מיוחס בעל "שדה הארז" שהי

בזמן הזה בירושלים?

ב"א ליהודי העתקה מכתב לכתב מידתו הרב"ה ראב"ד ה"ה ע"ל שבע רג"ב, וגם

הרבנות לא נודע לי, אולי הוא בן להרב ר' נתן בורגיל בעל "חק נתן" שנפטר בירושלים

בשנת תקכ"ו? וז"ל: "הוא היה חכם וצדיק ואהב צדקה ויהי עושה צדקה וצדקה וצדקה."

לגודל אהבתו בעתקה (ביחוד עם) העתקה מפנסק הישן לעיר מאהילוב-פאדאלסק

וע"ה "החסידים" שאביא להלן) ברושני, וע"ה החכם החוקר ה"ה ש"ס ע"ן ד"ו ב נא"ז נ"ל במ"ע

"וואסחאד" בחוברת אגוסט לשנת 1893.

ע"ה ההיראמאק "סילה" בפרט יענין הקורא כמ', מעשה גדולה מאומאן ומאוקריינא

ה"ל, וע"ה הרונג יהודי "באלטא" בכלל, ומצא הקורא בקורות העיר באלטא כספרו זה.

הרג רב, האבין די היידאמאקין אין פיל שטעט גימאכט, הומאניר און הייסניר אידין האבין זיי ביז איינעם אומניבראכט. וגם, און הויך קליינע קינדער האבין זיי נישטאכין אין פארברענט וואכיר האבין זיי גיבינדען אין לעבדיק דעם בוך גיטרענט. זעם, אנרוישער צארען איז אויף זאכאטיניר אידען אוישגינאסין גווארין, אילווינאק [זעלזקניאק] ** האט זיי פריר בארויכט דער נאך אלע פארלוירין.

חרון, האמשי אמאל איז הויך אזא גרושער צארין גישיין, חמילס גזרות האבער א קייגין איצטיקער זעגין גאר נישט גיוויין. מפינו, האבין די היידאמאקין גיקויליט זיך גיבוידין אין זייער בליט, טולציניר גזרה א קייגין טיטיווער איז א גאר ניט.

יה. גאט ווי האמטי ראש בוי זיך גיקענט פוילין, יעדער איד זאל אליין זיין ווייב אין קינדער קוילין. **

כלם, האבין זיך אין די שולען פארזאמילט אין זיך אליין גיטייט, כלות זייערע התננם וזייערע זייערע מאגין האבין דערצו גנייט. להרוג, האבין די היידאמאקין אין ליסאנקי אין אין טיטיוב אנגיאווכין, לדיזיניר אין ליפיוויצער אידען האבין זיי נאך דעם בייגראכין.

נשים ענו, די וואכיר האבין זיי אומימים צו זנות גנייט, נאך דעם גיטרענט דעם בוך און לעבעדוקע קעץ פארנייט. *

*) ר"ל בקעו כרמי נשים.

** מפני שני טעמים תקנית "ועלוינאק" תחת "אילווינאק": א) מאשר כפי האלף-בית אשר עליו נתחברה הקינה הזאת, צריך להיות פה "ז" ולא "א". ב) יען כי טבח זאכאטין ואומאן כגודע, עשה "ועלוינאק", הוא מאקסים זשעליונאק קאזאק עשיר ואמין לב, שהיה לפניו אחד ממשרתי בית-הגזורים במשונרין, ואח"כ הוקם לראש הצבא על הקאזאקים הוואפאראנזשם, שבא פתאום בשנת תקכ"ח לעיר סמיעלע עם קאזאקים הרבה, ותו"מ נאספו אליהם אלפי אין מספר אברים חלוצים, ויעוררם לצאת בתרב ולהכחיד בתוקידי את הפולאנים האפרתים וכהני הקאטולים עם בני ישראל מן הארץ. הרי! ערים גושבות הפכו למדבר נטב גדול הקרוישו לישביהן, כותר שאת שפכו כל חמתם בעיר "אומאן", שם עשו הרג רב ואכזר, הנודע בשם "טבח-אומאן" ככתוב בין פרקי ספרי זה בארוכה.

***) סגנון הגזרה הזאת מביא בעל "האגרת" שגדפסת בס' "הפרדס" לה"א ר"ה ל"ב ע"פ ש"י בן ז"ל אברק"ק קעגנסבערג, ז"ל: "ב"ק" טעטואוב, ליפאווין ופאהראבישטיש וענען בהרג גווארין אלפים גדולים יהודים אין אנדערע האבין ממיר דת געוועזען בעות"ה, אין האבין געמוזט זייער אינגען וואב אין קינדעהלאך קילען פאר דיא פוהיומס אויגען, דאס איז דיא פרוב (בחיתת ונסות) גיווען אז ער האט רעכט כמיר גיוועזן, און דער נאך האט מען רעם זעלבוגען כמית גיוועזין" וכו'.

*) אכזריות כאלה לבקע כרמי הנשים ולשום חתול (קאטצע) הי כהוד הבטן, עשו הפחזים בערים רבות, כמסופר במקומות רבים בחלקי ספרי זה.

ז"ל — ומוזוג שני היל: חתן הדון הגאון הצדיק מוה"ר אהר"ן לי פיש אונור באך
אבד"ק סטאניסלוב (מנוע רש"י), בן הגאון מוה' מרדכי אורבאך (ב"א
של הטו"ו ז"ל).

הרב הגאון מוה' מאיר מרגליות הנ"ל, חי בראשית המאה הששית,
והיה אבד"ק לבוב ואוסטראה, חבר ספרים אלה: א) "מאיר נתיבים" ב' חלקים,
חלק א' כולל שו"ת [קארעין תקנ"ח], חלק ב' כולל חרושי נמפ"ת, וחרושים על
פרשיות התורה, ובסופו חרושים על מס' ברכות מאהיו הגדול ממנו הגאון
ה"ר יצחק דוב עד ז"ל אבד"ק יאלוויץ מספרו "באר יצחק" שהשאיר אחריו.
זמעט לקוטים מאביו הרב הגאון מוה' צבי הירש אבד"ק הנ"ל, גם מעט
מדורו ומוזוג שני גם הותנו הגאון מוה' ארנה לוי אבד"ק סטאניסלוב הנ"ל
[פולנאה תקל"ד] (ב"ס) "סוד יכין וכו'". כולל צוואותיו ועניני קבלה שמביא
בשם הבעש"ט ז"ל [שם] (ב"ס) ג) "אור עולם" הכונה על תד"ו מצות [שם] —
ד) "דרך המוכח והישר" מליצות אורמוים על סימני כל הדו"ש ועל תוכן
עניניהם [שם] ה) "איש עם איש" וכו'. חפוצ חפוצ חפוצ חפוצ חפוצ חפוצ
גם ראוי להזכיר, כי בעת שפרצו המריבות בין הגאונים ע"ה תהלכות
הב"עש"ט ז"ל עמדו גדולי הדור ובראשם רבנו מאיר זה, וחקרו ודרשו
על אודות תהלכות הבעש"ט ז"ל, וחתמו את הדין לאמר: "כיו הבעש"ט הגהו
איש קדוש, עובר במים עוים ודורך בנתיבות קבלת האר"י ז"ל בקדושה
וכטהרה". ורבנו מאיר זה נעשה אח"כ תלמידו המובהק, כי לקח תורה מפיו
בחכמת הקבלה, וקודא אותו בשם "מורד וכו'". כספרו "יכין וכו'". הנ"ל —
אחרי מותו מלא בנו הרב הגאון מוה' ב צלא ל מרגליות ז"ל את מקום אביו
ברבנות בק' אסטראה והגליל ושמות שארי בניו הגאונים וצאצאיהם למשפחותיהם
כתובים בפרשיות ועל ספרי יוחסין למשפחה הזו לפירוש אשר בידת תרת"ג
מוה' יוסף לעזרי נישטיין אבד"ק סעראצק [בפלך לאמוא], חתן זמ"ט
ב"ס § 64. כתב הרשון שנתן המלך הטוב הפולני סטאניסלאב אוגוסט
ע"ה להרב הגאון בעל "מאיר נתיבים" ז"ל הנ"ל (נדפס בסוף החוברת הזאת).

עשיר גדול ומופלג ולא פסק פניו מגרסא, רק שכל האוקול דק' זאלקווי היתה אוהת ונגתו
הרבנית, ק' זאלקווי ואנפיה וק' ולאטשוב' וק' אבארוב וק' פאמרין עם שותף ז'א' בולב' זאת
הנה לה הנות מלאה פרקטטא בכל מינו סתורות, וכן הארון השר דק' זאלקווי פ' בעעקי תי'
מאובלי שלחנם ופ"א בא עו"ש לבית אה"י מוה' איציק הנ"ל בין השמשות, ובא אה"כ לביתם
בן הארון הנ"ל, וקם מלפניו האוהת הנ"ל ואמר לאא"ו שבקרב הומן יהו' זה מלך במחבת
פלוין ותמה הרב הנ"ל על דבריו ושתק עד צאת האוהת מביתו, אח"כ ספר אה"ל לבן הארון
מה שאמר לו האוהת. ובקש בן הארון להביא את האוהת לפניו אך בקשהו בכל הקהלה ולא
מעאנהו, והרב זה נתקיים, שלא יצאו שיש שנים ועמד מלך במרגנות פולין וכו'.

§ 65.) כתב התמנות לראש אב"ד שנתנו מנהיגי ק"ק "אוסטרהא"

להרב בעל מאיר נתיבים:

"למזל טוב ולברכה, מהממליך מלכים ולו המלוכה; הראיתם בחיר
ה', כסאו נגדו כשמש, מעשות פרי לא ימוש; למרבה המשרה על שכמו,
הדור אתם ראו, בן טכאל ר' מאיר, ערך ארוך בדורו; הנמצא איש כזה,
חכם הרזה:

אלה דברי קהלות יוש אם למקרא העדה ולאסוף את המחנות, בהקהל
את העם תתקען יחד במקום נאמן, להיות תורה יבקשו מפיהו יגלה לן מעמד
כמעט לשד השמן: כי יבוא העם לדרוש מאן יהיב לן נברא דמריה סיעיה
בראש, התרום רישו' אכולא כרכא, ברכי ועירות המקיפים וסמוכים סמוך
אע"פ שאינו נראה לקהלתנו ק"ק אוסטרהא יצ"ו, ורכים אומרים מי ישקנו שקויא
דמעלי לכולא גופא, כי יוצק מים עלי צמא עד שירכו הנוטפים יטיף לאלה
הבאים לחקור כל אמרות אלוך צרופה, וארו מן שמיא כבר אנש אתי ורוני
דמו... (כפריצדין) דתותי קלא, בביתו לחם ושמלה, נחמד למראה וטוב
למאכל פרוי פרוי קודש הלולים, מימיו מי באר מים חיים וגזולים, רטוב הוא
לפני שמש ינון שמו, הולך מסוף העולם עד סופו, בחר עקרו שדו נופו, נופו
נוטה למקום טהרה, שבה מגדול עוז שמו הגדול שגדלו בשם המפורש ויוצא
בשירא, הוא מו"ר ר' מאיר הוא דחייש לקמחי' דפתה בשמעתתי דמהרדין
טפי, ר' מאיר דייק ושפך משפך משמרת ונפה, שפתותיו שושנים נוטפות
מור ולבונה לבוני מלבני כבודית מאי בורית, אהלי אשר נמע לשבת אור לו
בציון המצוינת בהלכה, ראוי וחסוב לקבוע לעצמו ברכה, הנואה מברך עליו
ברכת הנהנין וברכת הריח משעולה תמרתו, מתמת ועולה כמקל שוקד על
למודו, זה וזה נתקיימה בידו, זקן ונשוא פנים הוא הראש המדברים אשר בכל
מקום דבר המלך ורתו, הלכה כמותו, (רכים) שתו מן בורו באר מים חיים וגם
דלה מתוך דליו, זכור הוא לטוב על יוכל ישלח שרשיו, (והיו דברים) מעולם
גלוי מלתא בעלמא שמעתתי' מכדרי, כל תלתין תלמודו לכל מהדרי, הגדול
המפורסם בדורו תפארת ישראל וקדושו, נזר אלקו על ראשו, (בה תורתו) יפה
כל ערב בדיק לן נברא גבר חכם בעוז ותפארת, הולמתו עטרת, על ישראל
בנתו, רמה קרנו קרן תמה, פניו כפני החמה, (ולך) קדם עלו ארץ, ישפוט
תכל בצדק אשר בו כח לעמוד בפרץ, לדברי ר' מאיר אין אדם טועה ולא
כלום, ועלה כמוסכם בסוד ישרים ועדה פה אחד ענו ואמרו הנה זה קיינו

לחסות בצל ההכמה אוינו. אזה למושב לו בקהלתנו זקרויות הן הנה. . ומקום
 חדש כמורה כמונו. פטרון אל לכולנו. ומצודתו פרוסה על כל ערי הגליל אשר
 מאז מעולם מישיך שייכי ומקבלי מרות יהיו כבושים כיבוש יחד תחת ממשלת
 כבוד הרב הגאון הנ"ל כי לו נאה לו יאה יפיץ ענן אודו על כל ערי הגליל
 שלנו בכל חלוקת הכבוד רב הנבוה מעל נבוה ולא יגרע נטפי אונו בכל כח
 ועוז רבני קשישאי שלפניו ושלפני פניו. ומכל הכנסות הגליל הן בבתי קהלות
 וערי הגליל הן בבתי גזואי כלל קהלתנו והסמוכי. בעסקי הקהל והחברות ובבתי
 כנסיות ובבתי מדרשים של רבים ושל יחיד, זרוע עוון ותפארתו תפארת רום
 אנשים על כל יתגדל בחלוקת כבוד הרב ולא יעדו דבר העדר כבודו, ובמקום
 גדולתו שם שם לו חוק ומשפט לאור יצא ממכון שבתו קביעי להו דוכתא,
 לכל יושבי על מדין דקהלתנו בבית הרב דווקא אפס זולתו. הוין למקומו פסול
 והדר דינא. הן פסקי דייני הן פסקי בעלי בתים. דיני ממונות גזלות וחבלות
 וקנסות אליו יגיעו. ונקוט מידא פלגא בידו קנסות ממחציתם יקחו כבוד אלופי
 הקהל ומחצית שייך להרב הגאון הנ"ל. משך הרבנות ששה שנים רצופין מהיום
 דלמטה ושכרו לא יקופח שכר שיחה נאה דורש בשכתא דרגלא מקופת הקהל
 מצד שלנו שמונה עשר זהובים מהחובות ומקהלות הסמוכות כמקדם. מהכירות.
 טקסי של זובחי זכה ארבעים זהובים בכל שנה משני צדי הקהלה. כחג הפסח.
 אל עיר ובחג הסוכות אל עיר משני צדי הקהלה. בפורים אדום זהב מאלופי
 הקהל צד שלנו הוין כל החובות. מעות קידושין ומגטי נשים ומהתקשרות
 תנאים ושטרי אהלטתא וכל מעשה [ב"ד] בחלוקות עזבון ונכיות כתובת אלמנה
 ידיו יפות כדרך [הרבנים ד] נהגוין בכל הקהלות וערי ישראל, ולא ידים איש את
 ידו לכתוב תנאים בלעדי ידיעת הרב הגאון הנ"ל, ואנוש אל יעזו למרות עיני
 כבודו ולא תנע בו יד בכל הכנסות הרב בין רב למעט, ועל אלופי מנהיגי
 הקהלה רמיא הובא למינטר נטירותא יתרתא [מחלול] כבודו לעתיד נכסין ולאסור
 איסור אי"ש ואי"ש אשר לחלק יצא מחלק באחת יד בדברים הנוגעים לכבוד הרב
 הגאון הנ"ל ובדברים הנוגעים להכנסות הרב. עליהם מוטל לקחת נקם נקם
 ברית ותורה של הרב הגאון הנ"ל מן המתפרצים בעם. ואין מעפין [מחפין?]
 כהנפי לעג זו לעגם בארץ לשווי מלתא דרבנן כי חובא ואטלולא. מנדה בלו
 והלך זכל נתינות הקהלה המוטל עליהם כעת והן מה שעתידין להתחדש
 כמותה ואף נתינות לקיסר יר"ה מבשר שקונה לצרכו ומשחיטה של עופות כל אלו
 וכיוצא באלו מנתינות הקהל פטור הרב הגאון הנ"ל. שלא יגיע לו שום הפסד
 ונזק מחמת חובות המהל חדשים גם ישנים. ויתר אופני הקשר ועדות קיימא

הלא הם כתובים [על הכתב שבירד] הרב הגאון הנ"ל. כן נכר יבורך. ויהי עוד
לנצח על מלאכת ומלאכתך שבתורה. עד יובל שי למורא. כ"ד כבוד האלופים
הרמים ראשי רוזני נגידיו מנהיגי ק"ק אוסטריה מצד הארון... הארז
פ' סטראסמי סאנדעצקין יר"ה הבאים עה"ה... תמוז תקלמ"ד זיון פ"ק הנ"ל.

נאום יעקב ג'ונס במורה"ר יצחק ז"ל. ונאום בן ציון במוה"ר מרדכי ז"ל. ונאום
הקטן מרדכי בהמנוח מוה' צבי זצ"ל. ונאום וואלף בהר"ה אהרן ז"ל.
מרדכי במוה"ר אברהם ז"ל. יעקב ישראל בהרבני מוה' צבי הירש זצ"ל.
אבלי בהר"ר יצחק זצ"ל. אריה יהודה בן להרבני מוה' פנחס ז"ל.
יהודה ליב ב"ר ראובן סג"ל זצ"ל. הקטן דוד בהרב המנוח מוה' חיים ז"ל.
צבי הירש במוה"ר מאיר זצ"ל. אלט במוה' חיים חייקא זצ"ל.

גם אנהו קהל ק' קראסני גורי חוץ להומה והנקרא רחוב קרית ובלמייאיש כלנו
כאהבה וכחבה הפצים ורצוים לקבלת הרב הנ"ל כמכוואר לעיל כאנו ע"ה
נאום יהודה ליב... ונאום אברהם בהרב ר' ברוך זצ"ל.
אהרן במוה"ר יהודה ברוך זצ"ל. משה במוה"ר צבי הירש ז"ל.

מועד שני של הכ"י.

הבררים עתיקי הנאמרון מעל"ד כאנו כעת לחדש ולמחות ברית חדשה עם
כבוד אדמו"ר הרב הגאון הגדול המפורסם מוה"ר מאיר נשיא ישראל
שיהיה נהוג נשיאת ראש ולהיות לנו לאב"ד ור"מ בק"ק אוסטריה והגליל כל
ימי חייו מעתה ועד עולם כל ימיו ולא נהליפנו ולא נמיד אותו בכל הלוקי
הלכבוד והכנסות הרב כפי התקונים שבא עה"ה כבוד הרב הגאון הנ"ל כה"י
כעת קבלנו אותו כאהבה וחובה יתירה ולהיות אהבה מקלקלת השורה כאנו
עה"ה כה"ה פסח תקמ"ים דל"ת.

כה דבריו אלופי ראשי רוזני ונגידיו מנהיגי ק"ק אוסטריה יצ"ו מצד הארון
האדיר המושל פה דאפרענדר קרוני יר"ה יום ה' חו"ה פסח שנת תקמ"ים דל"ת.
נאום הקטן מרדכי בהמנוח מוה' צבי הירש זצ"ל. ונאום צבי הירש במוה"ר מאיר זצ"ל.
הקטן יואל בהמנוח מוה"ר דוד זצ"ל. צבי הירש במוה"ר מנחם נחום זצ"ל.
יוסף בן לאדו"מ במוה' משה זצ"ל. משה זצ"ל. וואלף במוה"ר יצחק זצ"ל.
אברהם צבי בהרב המנוח מוה' אהרן ליב זצ"ל. צבי הירש במוה"ר יצחק אוויק זצ"ל.

דספה מוז ז' ישי אש. ישיב ונאום פסח אהבה חזיתם זאם אצוים
אציק חרצו זשקה זשא חרזו. מישיב מן מישיב אהבה חזות חסום קוט

„מצבא זיגמאנד אוגוסט¹⁾ הארן קאלנוב שקי²⁾ בא לקראסנע בארבעה „אלפים אנשי צבא, ויאמר ארדוף צבאות „ניצאיו“ הלאה ולא השאיר אף אחר, ואת אחינו האומללים הנשארים הביא „לוצקא“. אלה אמרי אבי, ובהאגרת „הבאה אספר לאהובי באריכות מאחינו. וזבזאת אצא ואומר: יואל אלהים להביא „את גואלנו אשר יאסוף את אחינו מאפסי הארץ, אמן! א”ד אוהבך מאח, אלישע לענאוויין“.

§ (67.) כ”י מאיר נתיב לקורות חסידי בראצלאב :³⁾

„... כנודע מקורא הדורות, התאמר ש”צ לפודה את ישראל מכל צרותיו בשנת ת”ח, היא השנה שעשה חמיל טבח גדול ביהודי פאדאלי, ובשנת ת”ט התאמר ש”צ כגלוי למשיח, ובה בשנה היתה רדיפות ליהודים בפאדאלי ובהודו כגליל בראצלב ובהערס אשר סביב סבלו שם ב”י מחמת המציק, וחכו ככליון עינים על עת הפדות שהבטיח ש”צ. בשנת תקי”ב (1752) באה מגלה עפה מרכני פולין להסיר לב ב”י בבראצלב מאחרי תורת הבעש”ט זצ”ל ולבטל את כת החסידים שפשטת שמה לרגל החירות שעשה הבעש”ט זצ”ל בדרך החסידות. בשנת תקי”ז (1757) נשא פראנק אשה מכנות יהודי עירנו (מתנגדי חסידי בראצלב אמרו: כי האשה הזאת היתה ממשפחת מהר”ן מבראצלב, וכי תלמיד כותב המכתב הזה, היה נין ונכד להנביא השקף ליבלי פרוסטניץ הידוע), ואחרי התמהמהו שם להרבות לו נפשות, נסע משם לקאמעניץ, ונתרבו שם (בבראצלב) ר”ל רבים (פראנקיסטים) שהוקו שמת ש”צ. ובשנת תקמ”ו (1786) בעת שהנאון מווילנא החרים כת החסידים, נשלח העתק מהחרם גם לבראצלב; שנתרכו שם חסידים מחסידים שונים. לזאת בעת שהתפשטה שמתו של מורי ורבי הקדוש מקובל אלהי פום ממלל רברבן וכו’ ושננתי לחסידינו דרכי רבינו: שלא טוב לעפר ואפר להרבות בשמחה כמעשי חסידים אחרים (רומז לחסידי בעש”ט),

¹⁾ הוא זיגמונד השלישי מלך פולין שהכה את הקאזאקים בשנת ת”ט לפני העיר „צורנוב“, ואל הקראים הנשארים מחרב המורדים, נתן כתבי זכויות וקיים החרות שלהם מכבר בעיר מושבו אז „לבוני“.

²⁾ הוא הגבור קאלינאווסקי שר צבא המלך זיגמונד אוגוסט, שהכה את הקאזאקים ושר צבא „ניצאי“ אשר התבצרו במבצר העיר קראסנע כפלך פאדאליא, ואת הקראים הנשארים מחרב ניצאי, הושיב מתחת למבצר העיר „לוצקא“ על שפת הנהר „סטיר“.

³⁾ בהיותו בשנת התרל”ה בעיר מולדתי וויניצא, הראני אחד מנכבדי העיר הישיש הנכבד ה”ר יהודה ליבש מושקיס (אח לר’ נתן תלמיד מהר”ן מבראצלב) ספר כ”י בשם „מגלת חסודי בראצלב“ נכתב ביד אחיו ה”ר נתן הג”ל, ומין דברי התנצלותו שבאו בהספר: מצאתי הדברים האלה מאירי נתיב לקורות ב”י בפאדאליא. מ. נ. ל.

זיותר טוב לדקק במעשיו, את השי"ת לעבוד בשמחה אך בעצבון יאכל לחם התורה, האשימו אותו החסידים האחרים, ובראשם הוקן (רומן להר"ר ארי' לוי המכונה „הסבא משפאלא“) לאוחז ח"ו כבת הנ"ל וכשמת ש"צ, אם כי קף רבינו מפשע שטפלו על דרכו בקודש וכמיהו גם אנכי תלמידו" וכו' וכו'.

§ 68. העתק מפנקס הישן (דף ה') של הח"ק בעיר מאהילוב-פאדאלסק: *

כאשר ימי הקלפי לבחירת בוררים וגבאים ממשמשים ובאים, עלה במוסכם כלנו להעתיק מהפנקס הישן שלנו איזה תקנות השייכים לבחירת בוררים, גבאים ושמשים, ולכתוב זאת זכרון בספר, כי כל התקנות המפורשים בדף קל"ב בפנקס הישן שלנו, כלם שרירים וקיימים כאילו יצאו מפינו היום. וכ"ד הפנקס הנ"ל:

„אנחנו הח"ם הנבחרים דפה קהלתנו יחד נתועדנו, ועל המנין עמדנו למיזל בתר רוב דעות. וזה יצא מאתנו:

כאשר כי עת צרה היא ליעקב. צרה אל אחותה נגשת. כמעט לא השלכנו מעל ראשינו את העפר על עם ד', „כי נפלֹו בהרב" (הנהגה עור פ' צדיקים בדורם אכ"ו) בעירנו. מעבר מזה התפשטה אמונת ש"צ ימ"ש ותלמידו ברכיה פראנק. ומעבר מזה חסידי בעש"ט ותלמידיהם, וכן נגששה כעורים באפלה ואנו הולכים ודלים מיום ליום. ומתראוי לעשות התקנות האלה בין בני עירנו, לכל יהיו לקנאה ולמראית עין האומות אשר אנתנו בתוכם יושבים. לזאת יצא מאתנו הנבחרים דפה קהלתנו ויחיד סגולה קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם את כל היוצא מאתנו היום ונכתב בספר לזכרון כל יפול דבר: (א) חל איסורא על בנות בני מעירנו ללבוש בימי החול שום בנד של משי ופשימא שלא יהי' שום צפוי כסף או זהב על הבגד.

(ב) דין אנשים שוה כדין הנשים, כי גם המה לא ילכשו בחול שום בנד משי כלל אך לסעודת ב"מ ותתונה.

(ג) השמשים דחברה הקדושה דפה מחויבין להיות למעמד ולמשמר בכל לילה הצריך להיות אצל חולה ב"מ. ובאם שלא יהי' להשמש פנאי לבוא

(*) מהפנקסאות הישנים לאחב"י במאהילוב-פאדאלסק, צלחה בירי להשיג את הפנקס הישן מהח"ק, שהיה נסתר עד כה מעין כל, והיה מונח בתקרת הגג (ממש) של בית אחד מנכברי העיר; (** המלות האלה עולות למספר שנת ת"ח לפ"ק, שנת ה'הרג והאברן שעשה חסיעלניצקי; (***) המלות האלה עולות למספר תקב"ת לפ"ק בימי גזרת גאנסא ורעיו. נוסח מצבה אהת מט' צדיקים האלה הבאתי לעיל § 58.

Stanisław August z Bożej Łaski Król Polski, Wielki Xiążę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Połtawski, Inflantski, Smoleński, Szwedski i Czernihowski.

Oznajmujemy niniejszym Listem Patentem Naszym wszem wobec i kazdemu, ze jednakowo nalezy o tem wdiedzieć, osobliwie, jednak starozakonnym. Rabinom i Kahałom Wojewódstwa Bracławskiego i całej Ukrainy; iz takowym Listem Patentem Naszym dnia ósmnastego miesiaca Grudnia, tysiącznego siedemsetnego szesćdziesiątego piątego Roku wydanym; Starozakonnego Majera Herszkowicza Rabinem Centralnym Ruskim i Bracławskim postanowili. Tak zeby Rabinostwo Ruskie dobrowolnie oddał i rezygnował; przeto aby mu takowa rezygnacya pierwszego Patentu Naszego na Rabinostwo Bracławskie, dnia i roku wyżej wspomnianego w sprawowaniu tego Rabinostwa Bracławskiego i ukraińskiego, bynajmniej w niczem nieszkodziła i nie naruszała. Niniejszym Listem-Patentem Naszym, tegoż starozakonnego Majera Herszkowicza przy tem Rabinostwie Generalnym Bracławskim całej Ukrainy, i przy wszystkich do niego ściągających, dozywociach, zachownia twierdzone dają Mu moc do sądu swego zapisywać wszelkie sprawy do Rabinów i Koszłow, imentowane iezeli przez apela-cye przypadłe, celem rozsądzienia. Zalecamy przytem aby tego potwierdzonego Rabina-Centralnego Bracławskiego i Ukraińskiego Dekretem, wszyscy Rabini i Kahały straszonemi byli. Prowenta wszystkie do Rabinostwa tego należące, tak jako inni Rabini mieli, uzywal i terazniejszy.

Starozakonnemu Majerowi Herszkowiczowi Rabinowi Centralnemu miasta odbierać pozwalamy,—ktoremu przytem wszelka protekcyja Nasza aby Urzędy Regimenterzy Naszych przyjsé rozkazalismy. Dan w Warszawie dnia XXII Miesiąca Stycznia, Roku panskiego MDCCLXXV. Panowania Naszego XI Roku.

Stanisław August Król Polski.

Patent na Rabinostwo Generalne nad Rabinami i Kahałami w województwie Bracławskim i całej Ukrainie znajduje się u starozakonnego Majera Herszkowicza, miszkańca Zeliszezyckiego dan i potwierdzon.

דבר אל הקוראים הנכבדים,

אוהבי דברי ימי עמנו, ויודעי שמי: — עיניכם הרואות כזה. כי ב"ה

החלתי להדפיס את ספרי

קורות פאדאליא וקדמוניות היהודים שם,

א

חֲמַר לדברי ימי היהודים ברוסיא,

הכולל

ענינים רבים הנוגעים לקורות פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה, ולקורות בני ישראל שם מיום האהום בה עד ימינו אלה. והנ"ל החוברת הראשונה (מהלקה א').

בה יבואו: א) הקורות בדברי הימים לפלך פאדאליא מראשית ימי הוסדה עד עתה. — ב) ידיעות בנוגע לקדמוניות היהודים שם מראשית האהום בה עד ימינו אלה. — ג) קורות גזרות ת"ח ות"ט. — ד) לקורות גזרות תקכ"ח: נוסחאות מצבות ישנות, קינות, תפלות וסליחות מאירי נתיב לקורות הגזרות ההן. — ה) לקורות הכתות בישראל: כ"י עתיקים, כתבי העדה והרשות והעתקות מפנקסאות ישנים, מאירי נתיב לקורות הכתות בין בני ישראל בפאדאליא, עם הערות מגדולי חוקרי עמנו בזמננו.

לשפת יתר אהשוב להוסיף אמרים ע"ד התועלויות הרבות אשר תצמחנה מספרים כאלה, כי בימים האחרונים כבר דברו מזה חכמים רבים בטוב טעם ודעת: ולא להכביר מלים באתי כזה, ע"ד עמלי הרב שעמלתי כמה שנים, בהעמיסי עלי עבודה קשה כזאת הדורשת עמל זומן רב, עד שצלחה בידי להגיע אל מטרתי: גם לא להלל את ספרי לפניכם (אם כי ת"ל בהיות ספרי זה בכתובים למראה עיני גדולי עמנו וחוקרי קדמוניותינו, מצא הן בעיניהם וכבדוני בהערותיהם המהוכמות) מגמתי כזה, מאשר כנודע כל אב אוהב יוצא הלציו וכל מחבר את פרי תנובות עמו. אכן על זאת אעיר פה: מאשר כי (מפני הוצאות הדפוס שרבו) אין לאל ידי להו"ל את כל ספרי (המכיל עד שלשים גליונות) בפעם אחת, גמתי בדעתי להוציאם לאור הוברת הוברת מארבעה עד ששה גליונות, ולכן בהגיע לידכם החוברת הראשונה (קצת מלקוטי קדמוניות), ידוע תדעו כי כבר הכינתי

לדפוס החוברת השנית, ואחריה תבאנה החוברות האחרונות, עד תום כל חלקי ספרי; והיה בריצות ה' דרכי לבצע את אשר החלתי ולגמור את כל מלאכתי, או אוסף שנית ידי למלאות בקונטרס מיוחד (שי להחותמים הראשונים על ספרי) את אשר חסרתי בספרי.

ובכן לא נשאר לי כעת רק לחלוחתכם, אחי ובני עמי בכלל ואותי דברי ימי עמנו בפרט, כי תמחרו להביא אל תוך בתיכם זאת החוברת הראשונה מספרי, וגם לבא על החתום לקבל את יתר החוברות, אשר מוכן אני אית' להוציאן לאור זו אחר זו, (מחיר החוברת הזאת 50 קאפ'; והשולח במקום 2 ר"כ; 3 פלארין; 4 מארק; 6 פראנק) — יקבל כעת זאת החוברת, ושאר החוברות (המוכנות לדפוס), תומ"י בצאתן לאור, שאז יהי מחיר כל הספר 3 ר"כ). — ועם זה אבקשכם, כי בטוב לבבכם תעוררו גם את מיודעכם ומכיריכם, לבא עת"ח על מפעלי זה במקדס, למען אדע מספר החותמים, כי לא יודעסו הספרים רק לפי מכסת הכאים על החתום; — ואת רבני גאוני, חכמי דסופרי ישראל בפאראליא, אבקש, לכבדני במכתביהם, בכל הנוגע לתולדות דברי ימינו, ברישומות ההתייחסות משפחות, בהעתיקות ממצבות ישנות, מאגרות, משמרות וכתבים עתיקים ומוכל אשר השאיר לנו שריד הזמן המבלה כל, כי לפעמים גם משתים ושלש תבות שרשומן עדיין ניכר באיזה גליון ישן קמן, אפשר להוציאן פרשה גדולה בספר דברי הימים, ואנכי הצעיר נכון אני לשרתכם בזה אית' בכל כחי ומאדי. — אזהבכם בית ישראל, הנושא אליכם את נפשו.

מנחם נחום ב"ה אברהם ז"ל לימינסקי

תלמידי חכמים וידידי חברים וידידי חברים וידידי חברים
 H. A. Litinsкому, Могилевъ-Подольскъ.
 N. A. Litinski in Mohilew Podolsk, (Russland).

תקונים:

בשער	שורה	20	Составленія
עמוד	כל	20	כל
"	"	25	חכמי עמנו
"	"	7	11 בארענו
"	"	8	12 ולא ?
"	"	57	32 אח"כ

